

Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu

Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)

Zlatko Matijević

Hrvatski institut za povijest

Zagreb

Autor je na temelju arhivskoga gradiva te relevantne znanstvene i publicističke literature rekonstruirao nastanak, djelovanje i nestanak NV SHS u Zagrebu tijekom posljednjih mjeseci postojanja Austro-Ugarske Monarhije, kratkotrajne Države SHS te prvih tjedana Kraljevstva SHS (ožujak 1918. – siječanj 1919). Osnovna značajka NV SHS i njegove samoproglašene države bila je hotimična privremenost. Cilj NV SHS nije bio rušenje Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje samostalne države izvan njezinih granica, nego žurno ujedinjenje Države SHS s Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom te stvaranje šire južnoslavenske državne zajednice na jugoistoku Europe. Ostvarivši svoj cilj 1. prosinca 1918. NV SHS je izgubio razlog svoga postojanja.

"I kad mi Hrvati ne bismo bili samo dio cjelokupnog našega naroda od Triglava do Balkana, mi bismo u toj osamljenosti bili već propali."

Stjepan RADIĆ

"Hrvatsku su već u nekoliko navrata iz vrlo opasne situacije spasile greške drugih, no nikako vlastita mudrost."

Bogoslav ŠULEK

Gotovo da nije potrebno ni spominjati da je posljednje stoljeće minuloga tisućljeća obilježeno dvama svjetskim ratovima te rušenjem četiriju carstava – otomanskoga, ruskoga, njemačkoga i austro-ugarskoga – i nastankom novih, odnosno obnavljanjem nekih starih država na njihovim razvalinama. Ove se godine navršava devet desetljeća od završetka Prvoga svjetskoga rata, nestanka Austro-Ugarske Monarhije s političkoga zemljovida srednje Europe te osnutka kratkotrajne Države Slovenaca, Hrvata i Srba (Država SHS) i njezina žurnoga utapanja u Kraljevstvo/Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevstvo SHS). Glavna značajka Države SHS i njezina središnjega političkog tijela Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (NV SHS), bila je njihova kratkotrajnost – nastali su da bi nestali.¹

¹ Ferdo ČULINOVIĆ, *Državopravni razvitak Jugoslavije*, Zagreb 1963, 129.

Pregled objavljenih izvora te važnijih znanstvenih i publicističkih radova o Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba

Zanimanje hrvatske (i bivše jugoslavenske) historiografije i publicistike za NV SHS i Državu SHS bilo je znatno. Prvenstvo u objavljivanju gradiva o osnivanju i djelovanju NV SHS i postanku Države SHS, u kontekstu nastajanja Kraljevstva SHS, pripada Ferdi Šišiću koji je nepune dvije godine nakon odigravanja samih događaja objavio tematsku zbirku određenoga broja relevantnih dokumenata.² Nažalost, on je u samom početku, barem što se tiče dokumenata vezanih uz NV SHS, naišao na nepremostivu zapreku – "arhiva 'Narodnog Vijeća SHS u Zagrebu', danas tako reći više i nema [...] – preko tri četvrtine spisa – nestalo je".³

Sa sustavnim objavljivanjem gradiva o NV SHS započelo se tek sredinom pedesetih godina prošloga stoljeća. Bogdan Krizman je u više znanstvenih i stručnih publikacija objavio gradivo o NV SHS koje se čuva u Arhivu Hrvatske/Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, ali i u nekim drugim institucijama (Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti/Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb; Vojno-istoriski institut, Beograd). Gledajući kronološki, prvo su objavljena brzojavna izvješća potpukovnika Dušana T. Simovića, delegata Vrhovne komande srbijanske vojske kod vlade NV SHS u Zagrebu, o vojno-političkom stanju u Državi SHS.⁴ Istražujući vanjsko-političko djelovanje NV SHS, Krizman je, inkorporirajući dokumente u svoj tekst, u dva članka obradio problem talijanske vojne okupacije istočnojadranske obale nakon sklapanja primirja s poraženom Austro-Ugarskom Monarhijom.⁵ U kontekstu vanjske politike NV SHS isti je autor prezentirao i konzularni rad njegovih predstavnika u središtima političke moći bivše Monarhije (Beču, Budimpešti i Pragu).⁶ Nemiri koji su zahvatili Hrvatsku u danima nestajanja Monarhije i prijelaznom razdoblju do stvaranja Kraljevstva SHS, našli su svoj odraz u brojnim telefonsko-brzojavnim izvješćima koja su svakodnevno stizala u Središnju kancelariju NV SHS.⁷ Najznačajniji dio gradiva o

² Ferdo ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, Zagreb 1920, 125-126, 141-142, 156-160, 165-167, 169-176, 179-221, 225-257, 261-285, 292. Neki su dokumenti ponovno tiskani u *Spomen-knjizi zagrebačkoga dnevnika Obzor*. ("Dokumenti o postanku Kraljevine S.H.S." i "Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Dokumenti", u: *Obzor Spomen-knjiga*, Zagreb 1935, 75-78, 103-104)

³ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, "Predgovor", s.p. Bogdan Stopar je u prosincu 1918. sve važnije dokumente NV SHS odnio u Beograd, što ga čini mogućim krivcem za njihov nestanak. (Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "O političkom opredjeljivanju i djelovanju bana Antuna Mihalovića", u: *Zbornik u čast Hrvoja Matkovića u povodu 80. godine života*, Stjepan MATKOVIĆ, gl. ur., Zagreb 2005, 171)

⁴ Bogdan KRIZMAN, "Izvještaj D. T. Simovića, delegata srpske Vrhovne komande kod vlade Narodnog vijeća SHS g. 1918.", *Historijski zbornik*, Zagreb, VIII/1955, br. 1-4, 123-132.

⁵ B. KRIZMAN, "'Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu i talijanska okupacija na Jadranu 1918. godine. Građa o vanjskoj politici Predsjedništva Narodnog vijeća SHS od 29. X. do 1. XII. 1918.", *Analitički zbornik*, Zagreb 1956, sv. I., 83-116; ISTI, "Građa o talijanskoj okupaciji Rijeke, Istre i Hrvatskog primorja 1918. godine. Iz 'spisa Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba' u Državnom arhivu u Zagrebu", *Jadranski zbornik*, Rijeka – Pula, 1956, 255-269.

⁶ B. KRIZMAN, "Predstavnicima Predsjedništva 'Narodnog vijeća SHS' u Budimpešti, Beču i Pragu 1918.", *Historijski zbornik*, X/1957, br. 1-4, 23-43.

⁷ B. KRIZMAN, "Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju g. 1918.", *Historijski zbornik*, X/1957, br. 1-4, 111-129.

djelovanju Središnjega odbora NV SHS jesu njegovi zapisnici s prilogima, koji nažalost nisu sačuvani u cijelosti.⁸ Predavanje Antona Korošeca, predsjednika Slovenske pučke (ljudske) stranke, o nastanku prve jugoslavenske državne zajednice, donosi podatke i o NV SHS, kome se on nalazio na čelu.⁹ Zanimljiv prilog razumijevanju kompleksnih odnosa unutar Monarhije u trenutku nestajanja središnje vlasti u Beču i preuzimanja upravnih ovlasti od novonastaloga NV SHS svakako je pismo bana Antuna Mihaloviča, upućeno caru i kralju Karlu I. (IV.) iz Zagreba 29. listopada 1918. godine.¹⁰ Svojevrsnom krunom Krizmanova prikupljanja izvornoga gradiva o NV SHS može se označiti objavljivanje zapisnika sjednica vlade u Zagrebu koju je imenovalo Predsjedništvo NV SHS.¹¹

Ferdo Čulinović u dvije knjige donosi, između ostaloga, i dokumente o NV SHS i Državi SHS, koji su uglavnom već ranije bili objavljeni ili kod Šišića ili kod Krizmana, odnosno Krizman - Jankovića.¹²

Zajedničkim naporom B. Krizmana i srbijanskoga povjesničara Dragoslava Jankovića nastala je dvotomna zbirka dokumenata o stvaranju Kraljevstva SHS. U njezinoj izradbi autori su se koristili brojnim arhivskim fondovima i suvremenim tiskom te historiografskim i publicističkim radovima u kojima su objavljeni relevantni dokumenti koji nisu mogli biti pronađeni u izvornom obliku. Dio se prikupljenoga gradiva neposredno donosi i na NV SHS.¹³

U zbirci dokumenata autora Branka Petranovića i Momčila Zečevića objavljeni su neki već ranije publicirani dokumenti o NV SHS i Državi SHS.¹⁴

Hrvoje Matković je, objavljujući izvore za hrvatsku povijest od najstarijega doba do suvremenosti, preuzeo od već ranije spomenutih autora Čulinovića, Krizmana i Kulundžića te J. Horvata¹⁵ dokumente o NV SHS.¹⁶

⁸ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora 'Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu", *Starine*, Zagreb 1958, knj. 48, 331-386. Vidi zanimljiv Kulundžićev pokušaj rekonstrukcije manjkavoga zapisnika sjednice Središnjeg odbora NV SHS od 26. studenoga 1918. (Zvonimir KULUNDŽIĆ, *Atentat na Stjepana Radića*, Zagreb 1967, 94-100)

⁹ B. KRIZMAN, "Predavanje Antona Korošca o postanku Jugoslavije", *Historijski pregled*, Zagreb, V/1959, br. 1, 64-75.

¹⁰ B. KRIZMAN, "Posljednje pismo bana Mihaloviča caru Karlu 1918. godine", *Historijski pregled*, IX/1963, br. 4, 282-286.

¹¹ B. KRIZMAN, "Zapisnici sjednica povjerenika hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade u Zagrebu (1918)", *Zbornik*, Slavonski Brod, 2/1964, 243-328.

¹² F. ČULINOVIĆ, *Jugoslavija između dva rata*, I, Zagreb 1961, 51-126, 141-146; ISTI, *Dokumenti o Jugoslaviji. Historijat od osnutka zajedničke države do danas*, Zagreb 1968, 64-79, 82-87, 89-93, 97-101.

¹³ Dragoslav JANKOVIĆ – B. KRIZMAN, *Grada o stvaranju jugoslavenske države (I. I – 20. XII 1918)*, I.-II., Beograd 1964, I./113-114, 185-186, 221-222, 228, 254-257, 272-273, 285, 300-303, 305-306, 325-326, 331-333, 338-344, 363-365; II./371, 373-374, 378, 380-389, 391-398, 400-423, 425-427, 430-432, 434-436, 438-444, 452-463, 465-475, 477- 482, 485-505, 508-511, 514-517, 519-527, 531-552, 555-565, 568-572, 575-590, 593, 597-599, 601-608, 615-620, 623-633, 635-646, 648-655, 659-676, 679- 688, 690-699, 700-712.

¹⁴ Branko PETRANOVIĆ – Momčilo ZEČEVIĆ, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd 1988, 88, 94-127, 130-132, 135-143, 146, 149.

¹⁵ Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, 2. dio, [2. izdanje], Zagreb 1989, 109-113.

¹⁶ Hrvoje MATKOVIĆ, *Na vrelima hrvatske povijesti*, Zagreb 2006, 236-260.

Prazninu glede objavljivanja gradiva o djelovanju NV SHS na lokalnoj razini donekle je popunio Petar Strčić, koji je u dvije knjige skupio gradivo o otoku Krku tijekom postojanja Države SHS i talijanskoga vojnog zaposjedanja istočnojadranske obale, nakon sklapanja primirja s Austro-Ugarskom Monarhijom te završetka Prvoga svjetskog rata.¹⁷

Osim Strčića, nižom su se razinom djelovanja NV SHS pozabavili još H. Matković¹⁸ i Mira Kolar-Dimitrijević,¹⁹ donoseći nekoliko dokumenata o Rijeci i Sušaku.

U izabranim spisima Stjepana Radića i Svetozara Pribićevića, dvojice eminentnih sudionika u prevratnim događajima 1918, objavljeni su i neki relevantni podaci za razumijevanje unutarnjih odnosa u NV SHS. U Radićevoj autobiografiji zabilježen je ozbiljan sukob (prijetnja smrću) između predsjednika tada marginalne Hrvatske pučke seljačke stranke i S. Pribićevića, moćnoga potpredsjednika NV SHS.²⁰ U izabranim tekstovima S. Pribićevića objavljeni su njegov govor u hrvatskom Saboru održan 29. listopada 1928, njegove naknadne tvrdnje o Ženevskoj deklaraciji te pokajničke reminiscencije o vlastitom udjelu u vođenju politike NV SHS.²¹

Radovi aktivnih sudionika ulaze u važnije izvore za sagledavanje povijesti NV SHS i Države SHS. Tu u prvom redu treba spomenuti brošuru Ante Pavelića (zubara), potpredsjednika NV SHS, izdanu u povodu 17. obljetnice predaje *Adrese* izaslanstva NV SHS regentu Aleksandru Karađorđeviću u Beogradu;²² knjigu Srđana Budisavljevića, tajnika i kasnijeg povjerenika za unutarnje poslove NV SHS, koji je na temelju oskudnih izvora i literature te prvenstveno svojih sjećanja pokušao rekonstruirati događaje u danima nestanka Austro-Ugarske Monarhije i postojanja Države SHS,²³ te zapise dalmatinskoga političara Josipa Smolake.²⁴

Kao kuriozitet navodim i brošuru Koste Domazetovića, sastavljenu "po dokumentima, člancima, stenografskim zabeleškama i drugim zapisima iz zagrebačkih arhiva iz

¹⁷ Petar STRČIĆ, *Otok Krk 1918. Građa o narodnim vijećima SHS i talijanskoj okupaciji 1918. godine*, Rijeka 1968; ISTI, *Građa o talijanskoj okupaciji otoka Krka. (Od kraja 1918. do polovine 1919. god.)*, Rijeka 1970.

¹⁸ H. MATKOVIĆ, "Izvještaji Konstantina Rojčevića o događajima na Rijeci i Sušaku 23. listopada 1918.", *Jadranski zbornik*, 1958, 417-424.

¹⁹ M. KOLAR [-DIMITRIJEVIĆ], "Dokumenti o vlasti Narodnog vijeća Države SHS nad Rijekom – listopad/studen 1918. godine", *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, Rijeka, 1999-2000, sv. XLI.-XLII., 3-38.

²⁰ Stjepan RADIĆ, "Moj politički životopis", u: S. RADIĆ, *Politički spisi – autobiografija, članci, govori, rasprave*, Z. KULUNDŽIĆ, prir., Zagreb 1971, 90. U istoj su zbirci objavljeni još i: "Poruka seljačkom narodu o Narodnom vijeću i o narodnom oslobođenju, o zajednici s Česima i Poljacima, o skorom miru i o seljačkom pravu" (s. 306-309), "Posljednji govor u hrvatskom Saboru dana 29. listopada 1918." (s. 310-315) i "Govor na noćnoj sudbonosnoj sjednici Narodnoga vijeća dana 24. studenoga 1918." (s. 323-335). Također vidi i priređivačeve komentare uz spomenute tekstove (s. 523-528). Izbor Radićevih novinskih tekstova i govora iz jeseni 1918. vidi u: S. RADIĆ, *Politički spisi, govori i dokumenti*, Zagreb 1995, 75-86, 204-211, 254-256.

²¹ Svetozar PRIBIĆEVIĆ, *Izabrani politički spisi*, H. MATKOVIĆ, prir., Zagreb 2000, 151-155, 190-192, 257-258. Također vidi: S. PRIBIĆEVIĆ, *Diktatura kralja Aleksandra* [2. izdanje], Zagreb 1990, 29-45.

²² Ante PAVELIĆ (zubar), *Stvaranje Narodnog vijeća u Zagrebu*, Zagreb 1935.

²³ Srđan BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca. Povodom četrdesetogodišnjice jugoslavenskog ujedinjenja*, Zagreb 1958.

²⁴ *Zapisi Dra Josipa Smolake*, Zagreb 1972, 56-77.

1918. godine", koja donosi zanimljivu sliku Zagreba u danima izlaska iz jedne državne zajednice i ulaska u drugu.²⁵

Bosanskohercegovačka i slovenska historiografija također su dale svoj doprinos objavljivanju arhivskoga gradiva o djelovanju NV SHS u Bosni i Hercegovini²⁶ i zapisnike slovenske pokrajinske vlade.²⁷

Posebnu skupinu izvora relevantnih za istraživanje povijesti NV SHS i Države SHS čini suvremeni stranački i izvanstranački tisak u kome se mogu pronaći informacije koje nisu ostale zabilježene ili sačuvane u arhivskom gradivu (*Obzor, Male novine, Hrvatska država, Novine/Narodna politika, Glas Slovenaca, Hrvata i Srba* i dr.).²⁸

U razdoblju od završetka Prvoga svjetskog rata do danas relativno je veliki broj povjesničara, pravnika i publicista pisao o NV SHS i Državi SHS. Ipak, većina je autora njihov nastanak, djelovanje i silazak s povijesne pozornice, u većoj ili manjoj mjeri, sagledavala u širem kontekstu propasti Austro-Ugarske Monarhije, potpisivanja i otkazivanja Ženevske deklaracije te osnutka Kraljevstva SHS, temeljeći, iako ne uvijek, svoje zaključke na već uglavnom objavljenim povijesnim izvorima. Ta činjenica, naravno, ne umanjuje njihov doprinos istraživanju povijesti NV SHS i njegove kratkotrajne države.²⁹

²⁵ Kosta DOMAZETOVIĆ, *Vraćanje na 1918-tu? 30 dana devetstoosamnaeste gledanih iz Zagreba*, Zagreb 1938. Na autorovu zamolbu F. Šišić je napisao kratak predgovor u kojem je ustvrdio: "[...] knjižica 'Trideset dana devetstoosamnaeste, gledanih iz Zagreba', zaista je izrađena potpuno objektivno i istinoljubivo; u njoj se naime redaju hronološkim redom različiti događaji posljednjih dana Velikoga rata i iz vremena stvaranja naše nezavisne nacionalne države, Kraljevine Jugoslavije, upravo od polovine mjeseca oktobra do polovine novembra 1918. Ovi su događaji izneseni ponajviše na osnovu novinskih onovremenih vijesti, čista konstatacija fakata bez i riječi subjektivnoga komentara". (Isto, 17)

²⁶ Hamdija KAPIDŽIĆ, "Rad Narodnog vijeća SHS Bosne i Hercegovine u novembru i decembru 1918.", *Glasnik arhiva i društava arhivista Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, III/1963, knj. III., 147-328.

²⁷ *Sejmi zapisnici Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlada za Slovenijo 1918-1921. 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919*, Peter RIBNIKAR, prir., Ljubljana 1998.

²⁸ Opširnije o hrvatskom novinstvu u posljednjim mjesecima postojanja Austro-Ugarske Monarhije i nastanka Države SHS vidi: J. HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939*. [2. izdanje], Mirko Juraj MATAUŠIĆ, prir., Zagreb 2003, 332-338.

²⁹ Vidi: Rudolf HORVAT, *Hrvatsko pitanje*, Zagreb 1923, 19-25; ISTI, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb 1942, 12-48; Milada PAULOVÁ, *Jugoslavenski odbor. (Povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata od 1914.-1918.)*, Zagreb 1925, 534-579; Petar PEKIĆ, *Propast Austro-ugarske monarhije i postanak nasljednih država*, Subotica 1937, 184-185, 202-3206, 225-226, 255-279, 295-354; F. ČULINOVIC, *1918 na Jadranu*, Zagreb 1951, 195-233; ISTI, *Odjeci Oktobra u jugoslavenskim krajevima*, Zagreb 1957, 87-88, 91-131, 136-145, 390-399, 404-428; ISTI, "Zeleni kadar", *Savremenik*, Beograd 1957, br. 6-7, 124-142; B. KRIZMAN, "O odjecima Oktobarske revolucije i zelenom kaderu", *Historijski zbornik*, X/1957, br. 1-4, 149-157; ISTI, "Stvaranje jugoslavenske države. (Povodom 40-godišnjice)", *Pregled*, Sarajevo, X/1958, knj. 2, br. 11-12, 345-351; ISTI, "Stvaranje jugoslavenske države (Referat na Drugom kongresu historičara Jugoslavije)", *Istoriski pregled*, Zagreb IV/1958, br. 3-4, 174-214; ISTI, "Ženevska konferencija o ujedinjenju 1918. godine", *Istoriski glasnik*, Beograd 1958, br. 1-2, 3-32; ISTI, "Bosna i Hercegovina i jugoslovensko pitanje u 1918. godini", *Prilozi*, Sarajevo, IV/1968, br. 4, 113, 116-122; ISTI, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb 1977, 20-22, 26, 40-60, 67-120, 130-182, 188-229; ISTI, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb 1989, 155-158, 213-244, 284-289, 299-362; Ante SMITH PAVELIĆ, *Dr. Ante Trumbić. Problem hrvatsko-srpskih odnosa*, München 1959, 138-223; D. JANKOVIĆ, "Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) 1. XII. 1918 – 20. IV. 1919", u: *Istorija XX veka*, ZR, I/1959, 60-71, 78, 84-90; ISTI, "Ženevska konferencija o stvaranju jugoslovenske zajednice 1918. godine", u: *Istorija XX veka*, ZR, Beograd, V/1963, 225-262; Mate BALOTA [Mijo MIRKOVIĆ], *Puna je Pula*, Zagreb 1960, 248-345;

Sličan je slučaj s monografskim radovima o S. Radiću³⁰ i S. Pribičeviću.³¹

Mali je broj autora koji su se u svojim istraživanjima usredotočili isključivo na djelovanje NV SHS i povijest Države SHS. Od sredine pedesetih do kraja osamdesetih godina XX. st. B. Krizman je napisao više znanstvenih rasprava o NV SHS i Državi SHS, ugrađujući u njih rezultate svojih ranijih arhivskih istraživanja.³² O djelovanju NV SHS u Istri³³ te u Bosni i Hercegovini³⁴ objavljena je po jedna relevantna rasprava.

Karel PICHLIK, "Pobune Jugoslovena u austrougarskoj vojsci u proleće 1918. godine", *Vojnoistorijski glasnik*, Beograd, XV/1964, br. 6, 69-107; Franjo TUDMAN, "Jugoslavenski odbor i stvaranje zajedničke države južnoslavenskih naroda", u: *Jugoslavenski odbor u Londonu u povodu 50-godišnjice osnivanja*, Vaso BOGDANOV, F. ČULINOVIĆ i Marko KOSTRENCIĆ, ur., Zagreb 1966, 424-438; ISTI, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941.*, knj. I., Zagreb 1993, 218-225, 231-256; H. KAPIDŽIĆ, "Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom u novembru 1918. godine", u: *Bosna i Hercegovina pod austrougarskom upravom. (Članci i rasprave)*, Sarajevo 1968, 262-282; Atif PURIVATRA, *Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, 2. izdanje, Sarajevo 1977, 18-31; M. ZEČEVIĆ, *Slovenska ljudska stranka i jugoslovensko ujedinjenje 1917-1921. Od Majske deklaracije do Vidovdanskog ustava*, Beograd 1973, 116-122, 133-222; Ivan BEUC, *Povijest institucija i državne vlasti u Hrvatskoj (1527-1945)*, Zagreb 1969, 316-327; D. JANKOVIĆ – R. GUZINA – V. PETROVIĆ – M. MIRKOVIĆ, *Istorija države i prava jugoslovenskih naroda 1914-1946.*, Beograd 1970, 15-21; Dragoljub R. ŽIVOJINOVIĆ, *Amerika, Italija i postanak Jugoslavije*, Beograd 1970, 134-192, 216-248; Dragovan ŠEPIĆ, *Italija, Saveznici i jugoslovensko pitanje 1914-1918*, Zagreb 1970, 347-348, 354-356, 365-370, 377-408; Janko PLETERSKI, *Prvo opredeljenje Slovenaca za Jugoslaviju*, Beograd 1976, 230-244, 289-290, 331-368; F. ČULINOVIĆ, *Državnopravni razvitak Jugoslavije*, 122-134, 136-142; Bogumil HRABAK, "Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslovenskim zemljama u prvom svetskom ratu", *Zbornik*, 16/1979, 1-131; Ivo PETRINOVIĆ, *Ante Trumbić. Politička shvaćanja i djelovanje*, Zagreb 1986, 149-150, 152, 171-180; Hodimir SIROTKOVIĆ – Lujo MARGETIĆ, *Povijest države i prava naroda SFR Jugoslavije*, Zagreb 1988, 225-230; Ivo BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb 1988, 127-136; J. HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, 2. dio, 69-135; Neda ENGELS FELD, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca – Privremeno narodno predstavništvo*, Zagreb 1989, 9-31; Mustafa IMAMOVIĆ, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo 1997, 477-481 i dr.

³⁰ Vidi: B. KRIZMAN, "Stjepan Radić 1918. godine", *Istorijski pregled*, V/1959, br. 3, 285-295; ISTI, "Stjepan Radić i Hrvatska pučka seljačka stranka u prvom svjetskom ratu", *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, II/1970, br. 2, 147, 154-164; Ivan MUŽIĆ, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, 4. dopunjeno izdanje, Zagreb 1990, 26-35; H. MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb 1999, 57-69; Tihomir CIPEK, *Ideja hrvatske države u političkoj misli Stjepana Radića*, Zagreb 2001, 124-135; Ivo PERIĆ, *Stjepan Radić 1871.-1928.*, Zagreb 2003, 270-274, 276-287; Branka BOBAN, *Stjepan Radić u vrijeme Prvoga svjetskog rata*, Zagreb 2006, 394-395, 397-446.

³¹ Vidi: H. MATKOVIĆ, "Svetožar Pribičević u 1918. godini", *Zbornik*, 6/1968, 249-256; ISTI, *Svetožar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestogodišnje diktature*, Zagreb 1972, 19-30; ISTI, *Svetožar Pribičević ideolog – stranački vođa – emigrant*, Zagreb 1995, 47-64.

³² B. KRIZMAN, "Osnivanje 'Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu' 1918", *Historijski zbornik*, VII/1954, br. 1-4, 23-32; ISTI, "Početak rada 'Narodnog vijeća SHS' u Zagrebu 1918 godine", *Istorijski pregled*, I/1954, br. 2, 39-47; ISTI, "Talijanska okupacija na Jadranu i misija A. Tresića-Pavičića 1918. god.", *Pomorski zbornik*, Zadar 1967, knj. V., 643-669; ISTI, "Prevrat' u Zagrebu i stvaranje 'Države Slovenaca, Hrvata i Srba' u listopadu 1918. godine", *Zbornik*, 6/1968, 173-243.

³³ D. ŠEPIĆ, "Odbori Narodnog vijeća u Puli i ostaloj Istri u danima prevrata i talijanske okupacije (listopad-studen 1918)", u: *Prilozi o zavičaju*, Pula 1980, sv. I., 9-54.

³⁴ Nusret ŠEHIĆ, "Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu i njegova djelatnost nakon sloma Austro-Ugarske (novembar – decembar)", *Prilozi*, XVIII/1982, br. 19, 163-202.

Početak devedesetih godina prošloga stoljeća, nakon raspada SFR Jugoslavije, ponovno se pojavio interes za istraživanje povijesti Države SHS i njezinih organa vlasti.³⁵ Osim o djelovanju središnjega NV SHS u Zagrebu objavljen je i članak o djelovanju njegova odbora u Istri.³⁶

Neuspjeh u organiziranju vojne sile Države SHS relativno je slabo privlačio pozornost povjesničara, barem kada je riječ o njezinoj kopnenoj sastavnici i sudbini njezinih visokih časnika.³⁷ Usud nesuđene ratne mornarice Države SHS bio je relativno česta tema povijesnih istraživanja.³⁸ Bosanskohercegovački povjesničar Hamdija Kapidžić je, sagledavajući širi kontekst zbivanja, opisao veze Vrhovnoga zapovjedništva austrougarske vojske s narodnim vijećima u trenutku brzoga nestajanja autoriteta vlasti Monarhije i nastojanja da se izbjegnu unutarnji nemiri koje bi mogli izazvati naoružani povratnici s europskih ratišta.³⁹

Cilj je ovoga rada da na temelju postojeće znanstvene i publicističke literature te dostupnih izvora kronološkim slijedom prikaže u osnovnim crtama postanak, djelovanje i nestanak NV SHS i kratkotrajne države koju je stvorio u posljednjim tjednima svjetskoga rata.

³⁵ Ljubo BOBAN, "Kada je i kako nastala Država Slovenaca, Hrvata i Srba" i H. SIROTKOVIĆ, "O nastanku, organizaciji, državnim pitanjima i sukcesiji Države SHS nastale u jesen 1918.", u: *Časopis za suvremenu povijest*, 24/1992, br. 3, 45-60 i 61-74; Stanislava KOPRIVICA-OŠTRIĆ, "Konstituiranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba 29. listopada 1918. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, 25/1993, br. 1, 45-71; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Gospodarsko-socijalni rad narodne vlade Narodnog vijeća Države SHS 1918. godine"; B. BOBAN, "Stjepan Radić i Država Slovenaca, Hrvata i Srba"; H. MATKOVIĆ, "Svetozar Pribičević u danima postojanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba"; P. STRČIĆ, "Funkcioniranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba na primjeru otoka Krka" i Franko MIROŠEVIĆ, "Prilike u južnoj Dalmaciji za vrijeme postojanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba", u: *Radovi*, Zagreb 1993, vol. 26, 209-218, 219-236, 237-248, 255-262 i 263-268. U istom su broju časopisa ponovno objavljeni tekstovi Lj. Bobana (s. 187-198) i H. Sirotkovića (s. 199-208). (Vidi prethodnu bilješku.)

³⁶ Nikola CRNKOVIĆ, "Djelovanje Kotarskog odbora Narodnog vijeća SHS Volosko-Opatija i njegove narodne straže", *Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeke*, Rijeka 1996, sv. XXXVIII., 251-277.

³⁷ Mile BJELAJAC, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1921*, Beograd 1988, 23-33; Tomislav ZORKO, *Sigurnosne prilike i stvaranje vojno-policijskih snaga Države SHS na prostoru banske Hrvatske*, Zagreb, 2006. (magistarski rad obranjen na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu); ISTI, "Afera Lipošćak", *Časopis za suvremenu povijest*, 35/2003, br. 3, 887-902.

³⁸ Josip J. BAZELLI, "Zauzimanje flote u Puli 1918.", *Jadranski koledar*, Zagreb – Ljubljana 1937, 100-104; B. KRIZMAN, "Nešto o sudbini austro-ugarske ratne mornarice 1918. godine", *Riječka revija*, Rijeka, 3/1954, br. 3-4, 99-105; ISTI, "Razdioba austrougarskog ratnog brodovlja poslije prvoga svjetskog rata", *Analitičko-jadranskog instituta*, 1968, sv. IV., 205-291; Marijan GRAKALIĆ, "Nepoznati zapis Frana Barbalica o uzrocima potonuća admiralskog broda "VIRIBUS UNITIS", *Istarski mozaik*, Pula 1967, br. 1-2, 88-90.

³⁹ H. KAPIDŽIĆ, "Veze austrougarske Vrhovne komande i narodnih vijeća u vrijeme raspada Habsburške Monarhije", *Godišnjak društava istoričara Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, XVII/1966.-1967. (1969), 9-21.

*Osnutak i djelovanje NV SHS u Zagrebu od Zagrebačke rezolucije do prekida državnopravnih odnosa s Austro-Ugarskom Monarhijom
(2/3. ožujka – 29. listopada 1918)*

Početak 1918. stanje na europskim ratištima izgledalo je za članice Centralnih sila - Njemačku i Austro-Ugarsku Monarhiju - vrlo povoljno: 9. veljače zaključen je mir s ponovno uspostavljenom ukrajinskom državom; 3. ožujka je u Brest-Litovsku potpisan mir s Rusijom; 7. svibnja kapitulirala je Rumunjska. Nekoliko tjedana prije izlaska Rumunjske iz rata, njemačko je Vrhovno vojno zapovjedništvo, poneseno vojnim uspjesima, pokrenulo proljetnu ofenzivu na zapadnom bojištu (21. ožujka 1918). Početni uspjeh nije izostao. Britansko-francuska crta obrane počela je popuštati. Njemačka se vojska približila Parizu na svega 70 kilometara. Vojno-politička vodstva Njemačke i Austro-Ugarske Monarhije gotovo da više nisu dvojila u svoju konačnu pobjedu nad državama Antante.⁴⁰ Međutim, uspješni protuudarci Antantinih vojski zaustavili su njemačko napredovanje, a bog rata je ponovno promijeno stranu.

Nakon četiri godine ratovanja članice Antante nisu bile suglasne o tome tko je zapravo glavni neprijatelj. Za Italiju je to bila Austro-Ugarska Monarhija, a za ostale savezničke zemlje – Francusku, Veliku Britaniju i Sjedinjene Američke Države – Njemačka. Niti jedna od njih nije kao svoj ratni cilj imala potpuno uništenje Monarhije kao suverene države. Drugim riječima, vodeći politički krugovi u državama Antante odnosili su se vrlo suzdržano prema planovima o rušenju Monarhije i stvaranju jugoslavenske državne zajednice od nekih njezinih dijelova.⁴¹ Vlada Kraljevine Srbije, koja se još uvijek nalazila u izbjeglištvu na Krfu, imala je u pripremi dva rješenja glede budućnosti Austro-Ugarske Monarhije. Prvo je rješenje predviđalo da se od nje – prema "etnografskom načelu" - odvoje ona područja u kojima su obitali "južnoslavenski narodi" (Hrvati, Slovenci i Srbi) i ujedine sa Srbijom, nakon što ova bude ponovno uspostavljena kao suverena država u svojim prijeratnim granicama. Drugo se rješenje ograničavalo na stvaranje tzv. Velike Srbije, tj. države koja bi u svojim granicama obuhvaćala sve one dijelove Monarhije u kojima su Srbi, navodno, imali "izrazitu" ili "pretežnu većinu".⁴²

Unatoč relativno povoljnom vanjskopolitičkom i vojnom položaju, Austro-Ugarska Monarhija je svakodnevno zapadala u sve veću unutarnju krizu, prvenstveno zbog nezadovoljstva svojih brojnih slavenskih naroda (Poljaka, Čeha, Slovaka, Slovenaca, Hrvata i Srba). Najdublja se kriza osjećala na jugu Monarhije. Opravdano nezadovoljstvo slovenskih političkih elita položajem njihovih zemalja u austrijskom dijelu Monarhije, ogorčenost hrvatskih političara zbog dualističkoga ustroja države koji je doveo do odijeljenosti banske Hrvatske od Dalmacije te neriješeni državnopravni položaj Bosne i Hercegovine prerasli su u nerješiv problem, koji će u znatnoj mjeri pridonijeti konačnom rastakanju starodrevne države dinastije Habsburg-Lothring. U takvu se ozračju sve glasnije počeo

⁴⁰ B. KRIZMAN, "Stvaranje jugoslavenske države (Referat)", 167-168.

⁴¹ B. KRIZMAN, "Austro-ugarska diplomacija u danima raspadanja Dvojne Monarhije 1918. god.", *Istoriski pregled*, VIII/1962, br. 1, 15.

⁴² B. KRIZMAN, "Stvaranje jugoslavenske države (Referat)", 170.

isticati zahtjev za ujedinjenje Hrvata, Slovenaca i Srba, "triju plemena jednoga naroda", u zajedničku državu, naravno, bez jasnoga određenja što se pod tim stvarno mislilo. Akcija povezivanja svih političkih snaga koje su prihvaćale program "narodnoga ujedinjenja" odvijala se pod parolom "nacionalne koncentracije". Na poticaj Jugoslavenkog kluba⁴³ u Zagrebu su početkom 1918. vođeni međustranački pregovori o zajedničkom djelovanju svih "jugoslavenskih" stranaka u Monarhiji. Na čelo se akcije povezivanja stranaka, skupina i pojedinaca u banskoj Hrvatskoj stavila Starčevićeva stranka prava (milinovci), koja je zastupala jugoslavenski politički program.⁴⁴ Dne 2. i 3. ožujka u Zagrebu je održan sastanak, koji nije ostao nesmetan od gradskoga redarstva,⁴⁵ na kome su sudjelovali predstavnici milinovačkih pravaša, skupine oko zagrebačkoga lista *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba*,⁴⁶ skupine oko zagrebačkoga katoličkog dnevnika *Novine*,⁴⁷ Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, Slovenske pučke (ljudske) stranke, Slovenske narodno napredne stranke te stranačke osobe iz Bosne i Hercegovine, Istre, Dalmacije i Međimurja. Pozivu na sastanak nisu se odazvali vladajuća Hrvatsko-srpska koalicija i oporbena Hrvatska pučka seljačka stranka. Sastanku je predsjedavao milinovac Ante Pavelić (zubar).⁴⁸ Drugoga dana zasjedanja donesena je rezolucija u kojoj se, između ostaloga, kaže: "Narod S.H.S. jest jedinstven narod i to jedinstvo jest i mora ostati nerazdijeljivo i bezuvjetno. Dosljedno tome, upirući se o pravo narodnog samoodređenja, kojega provedba ima biti međunarodno zajamčena: 1. Tražimo nezavisnost, ujedinjenje i slobodu u svojoj jedinstvenoj narodnoj državi, u kojoj će plemenske osebine troimenog jedinstvenog naroda S.H.S. biti očuvane i po želji sastavnih narodnih dijelova poštivani državopravni kontinuitet historijsko-političkih teritorija uz potpunu ravnopravnost plemena i konfesija. 2. Tražimo čitav teritorij, na kome u neprekidnom kontinuitetu živi naš jedinstveni narod, jamčeći kulturnu samoupravu i inorodnim manjinama, k tomu našem narodnom teritoriju pripadaju neotudjivo i obale, luke i otoci sjevernog i istočnog Jadrana".⁴⁹ Važno je naglasiti da se u Zagrebačkoj rezoluciji nije spominjalo Monarhiju kao unaprijed zadani okvir za stvaranje države "jedinstvenoga naroda" Slovenaca, Hrvata i Srba, niti govorilo o žezlu dinastije Habsburg-Lothring kao simbolu državnoga suvereniteta. Sudionici zagrebačkoga sastanka povjerili su jednom *ad hoc* odboru da provede sve predradnje neophodne za osnivanje NV SHS. Dogovoreno je da se sljedeći sastanak održi 21. i 22. travnja u Zagrebu te da se na njemu osnuje NV SHS. Međutim, do toga sastanka nije došlo.⁵⁰

⁴³ Jugoslavenski je klub bio parlamentarna reprezentacija slovenskih, hrvatskih i srpskih narodnih zastupnika u bečkom Carevinskom vijeću iz slovenskih zemalja te Istre i Dalmacije.

⁴⁴ O nacionalno-političkim stajalištima milinovskih pravaša vidi: V. BOGDANOV, "Starčevićeva stranka prava prema oslobođenju i ujedinjenju južnoslovenskih naroda u toku prvog svjetskog rata", u: *Jugoslavenski odbor u Londonu*, 27-163.

⁴⁵ Vidi: B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 156-158.

⁴⁶ Riječ je o disidentima Hrvatsko-srpske koalicije. (S. BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca*, 73-74)

⁴⁷ O katoličkom dnevniku *Novine* vidi: Jure KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret (1903.-1945.)*, Zagreb 2004, 103-105.

⁴⁸ D. ŠEPIĆ, "Oktobarska revolucija i jugoslavensko pitanje u Austro-Ugarskoj 1917/1918", *Historijski zbornik*, XI-XII/1958-1959, 43-44. Detaljnije o tijeku zagrebačkoga sastanka vidi: J. PLETERSKI, *Prvo opredjeljenje Slovenaca*, 235-243.

⁴⁹ Nav. prema: A. PAVELIĆ (zubar), *Stvaranje Narodnog vijeća u Zagrebu*, 2.

⁵⁰ B. KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske*, 21.

Osnutku jedne opće organizacije koja bi povezujući južnoslavenske zemlje Monarhije, neovisno o tome jesu li u njezinu cislajtanskom ili translajtanskom dijelu, provodila politiku "nacionalne koncentracije", prethodilo je formiranje Narodne organizacije Srba, Hrvata i Slovenaca u Dalmaciji u Splitu (2. srpnja),⁵¹ Narodne organizacije Slovenaca, Hrvata i Srba za Hrvatsko primorje u Sušaku (14. srpnja)⁵² i Narodnoga sveta u Ljubljani (17. kolovoza).⁵³ Osnivačkoj su skupštini prisustvovali i delegati iz banske Hrvatske, Dalmacije i Istre: Gjuro Šurmin, Ivan Poščić, Ivan Krstelj, Mate Drinković, Srđan Budisavljević, Ivo Grisogono, Duje Mikačić, Živko Petričić, Matko Laginja, Vjekoslav Spinčić, Janko Šimrak i Ivan Lorković.⁵⁴ U izvješću podnesenom osnivačkoj skupštini izričito je rečeno da je Narodni svet sastavni dio općega jugoslavenskog Narodnog odbora (Narodnoga vijeća), koji će se uskoro sastati u Zagrebu.⁵⁵ Za predsjednika Narodnoga sveta izabran je Anton Korošec.

Iako je Pripremni odbor⁵⁶ u Zagrebu još 22. srpnja sastavio pozive za konstituirajuću skupštinu NV SHS, s njezinim se sazivanjem otezalo.⁵⁷

Na sastanku predstavnika oporbenih stranaka⁵⁸ iz banske Hrvatske, održanom u Zagrebu 23. kolovoza, konstatirano je da je na prethodnim sastancima jednoglasno prihvaćen "projekt statuta za 'Narodno Vijeće za Slovence, Hrvate i Srbe' u Zagrebu" te budući da je "osnova razasлана na pretresanje 'Narodnom Svetu' u Ljubljani, 'Narodnoj Organizaciji' za Dalmaciju u Splitu, 'Političkom Društvu za Hrvate i Slovence u Istri' u Pazinu i predstavnicima Hrvata i Srba u Bosni i Hercegovini, to se – prema prethodnom zaključku pristupa ustanovljenju zajedničkog predstavništva neodvisnih narodnih elemenata u Hrvatskoj i Slavoniji, koje bi kao cjelina šljalo svoje odaslanike u 'Narodno Vijeće'".⁵⁹

Za čelnike Narodnoga sveta tih je dana glavno pitanje bilo kako pripremiti političke stranke i skupine u Hrvatskoj i Bosni na suradnju oko osnivanja NV SHS u Zagrebu.⁶⁰

⁵¹ Vidi: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 141-142.

⁵² Isto, 142.

⁵³ Isto, 156-160. Opširnije o političkim odnosima u slovenskim zemljama koji su doveli do formiranja Narodnoga sveta vidi: M. ZEČEVIĆ, *Slovenska ljudska stranka*, 104-137; J. PLETERSKI, *Prvo opredeljenje Slovenaca*, 331-342.

⁵⁴ P. PEKIĆ, *Propast Austro-ugarske monarhije*, 204. Iako je Dalmacija bila u cislajtanskom dijelu Monarhije, zajedno s Istrom i slovenskim zemljama, ona nije bila zastupljena u Narodnom svetu. Ipak, namjeravano je da dalmatinski zastupnici redovito dolaze na njegove sjednice. (B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 215.) Kao osnovni razlog autonomnoga djelovanja Narodnoga odbora u Dalmaciji navedeno je sljedeće: "Dalmacija ne priznaje dualističkog uređenja Monarhije, pa je zato zaključila, da pristupi samo Općem Narodnom Vijeću, u kojem ne će biti onih granica, što umjetno dijele naš jedinstveni narod. Ono će se Opće Narodno Vijeće osnovati u Zagrebu a k njemu će pristupiti i Narodna Organizacija u Splitu, jer su članovi Narodnog Sveta ipso facto članovi Općeg Narodnog Vijeća, a ne delegati organiziranog naroda ili kao cjelina za sebe". (Isto, 238, bilj. 10)

⁵⁵ J. PLETERSKI, *Prvo opredeljenje Slovenaca*, 340.

⁵⁶ Članovi su odbora bili: S. Budisavljević, B. G. Angjelinović i J. Šimrak.

⁵⁷ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 214.

⁵⁸ Prisutni su bili predstavnici Starčevićeve stranke prava (Ž. Petričić, C. Akačić, I. Peršić, K. Šegvić i B. G. Angjelinović), disident Hrvatsko-srpske koalicije predstavnik *Glasa S.H.S.* (S. Budisavljević), disidenti Hrvatske samostalne stranke oko *Malih Novina* (I. Lorković i G. Šurmin) i zastupnik *Novina* (J. Šimrak).

⁵⁹ Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 124-1 NV SHS, Pripremni radovi oko stvaranja NV SHS.

⁶⁰ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 216-217.

Glavno je težište stavljeno na pridobivanje Hrvatsko-srpske koalicije. Na sjednici Predsjedništva Narodnoga sveta održanoj 27. rujna, odlučeno je da se u slučaju da vodstvo Koalicije otkloni sudjelovanje u NV SHS, ipak, pristupi njegovu osnivanju.⁶¹

Usprikos pritisa kojima je bilo izloženo, vodstvo se Koalicije tvrdoglavo opiralo pristupiti "nacionalnoj koncentraciji" te dosljedno tome i NV SHS.⁶²

Zajedničkom akcijom vodstva Narodnoga sveta i političara u Zagrebu, koji su se zauzimali za provođenje "nacionalne koncentracije", dogovoreno je da se u hrvatskoj prijestolnici 24. rujna održi sastanak na kojem bi se donijela konačna odluka o osnivanju NV SHS. Sastanak je rezultirao izjavom protiv mirovne note austro-ugarskoga ministra vanjskih poslova Buriána od 14. rujna,⁶³ upućene "svim zaraćenim i neutralnim državama", i iznošenjem gledišta o načelima na kojima bi trebalo sklopiti mir.⁶⁴ Konačno je zaključeno da se sastanak za osnivanje NV sazove za 5. listopada u Zagrebu.⁶⁵

Izaslanici određeni za osnivački sastanak okupili su se već 4. listopada u Zagrebu. Očito uznemiren razvojem događaja S. Pribićević, neprijeporni vođa Hrvatsko-srpske koalicije, pozvao je još istoga dana S. Budisavljevića na hitan razgovor u Sabornicu. Odazvavši se pozivu, Budisavljević se u zgradi hrvatskoga Sabora sastao sa S. Pribićevićem i Dušanom Popovićem. Iako je na početku napao Budisavljevića, tvrdeći da je akcija oko osnivanja NV SHS zapravo uperena protiv Koalicije, Pribićević je, smirivši se, zatražio obavijesti o tome što se smjera napraviti. Budisavljević je izvijestio dvojicu čelnika Koalicije da će se na predstojećem sastanku donijeti načelno rješenje o osnutku NV SHS i o tome kako će ono biti organizirano. Na kraju je dodao da organizatori sastanka očekuju da će i Hrvatsko-srpska koalicija pristupiti u NV SHS te da se za nju namjerava osigurati određeni broj mjesta. Saznavši odluku organizatora sastanka, Pribićević je izjavio da bi se, ipak, trebala odgoditi odluka o osnutku NV SHS sve dok Koalicija ne donese odluku o tome hoće li i ona stupiti u njegove redove. Uzvativši da to više nije moguće, Budisavljević je obećao da će urediti da sutradan, 5. listopada, Drinković posjeti S. Pribićevića, a Korošec D. Popovića. Na taj bi se način, prema njegovu mišljenju, omogućilo da se u neposrednom razgovoru razmotre sva pitanja vezana uz odnos Koalicije prema NV SHS. Na zakazanim je sastancima dogovoreno da se na sjednici izaslanika okupljenih radi formiranja NV SHS iznese prijedlog da se prije donošenja zaključka o njegovu osnutku pozove Hrvatsko-srpsku koaliciju da mu pristupi.⁶⁶

Uoči konstituirajućega sastanka NV SHS u rukama su se njegovih sazivatelja nalazile izjave Predsjedništva Srpske narodne radikalne stranke, Hrvatske pučke seljačke stranke i skupine oko *Malih novina*, da pristupaju u NV SHS. Glavni odbor Socijalno-

⁶¹ B. KRIZMAN – D. JANKOVIĆ, *Grada*, I., 305.

⁶² B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 218.

⁶³ *Historija diplomacije*, sv. II., V. P. POTEKIN, ur., Zagreb 1951, 325.

⁶⁴ Vidi: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 165-167. Izjavu su potpisali: A. Korošec za Narodni svet, G. Bulat za Narodnu organizaciju u Dalmaciji, A. Pavelić za Starčevićevu stranku prava, S. Radić za Hrvatsku pučku seljačku stranku, Đ. Krasojević za Srpsku narodnu radikalnu stranku, V. Bukšeg, V. Korać i S. Delić za Socijalno-demokratsku stranku Hrvatske i Slavonije te S. Budisavljević, I. Lorković i J. Šimrak za izvanstranačke skupine. (Isto, 167)

⁶⁵ S. BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca*, 121-122.

⁶⁶ Isto, 122.

demokratske stranke Hrvatske i Slavonije, u izjavi od 4. listopada, istaknuo je da će Vitomir Korać prisustvovati konstituirajućoj sjednici NV SHS, ali samo u informativne svrhe. O pitanju pristupa NV SHS konačna je odluka trebala biti donijeta na konferenciji jugoslavenskih socijaldemokratskih stranaka.⁶⁷ Socijaldemokratska konferencija, održana u Zagrebu 6. listopada, donijela je, uz protivljenje delegata iz Bosne,⁶⁸ odluku o pristupanju u NV SHS.⁶⁹ Dne 5. listopada A. Pavelić je otvorio konstituirajuću sjednicu NV SHS. Na prijedlog A. Korošca Pavelić je izabran i za predsjedatelja, dok su na mjesto bilježnika došli S. Budisavljević, Albert Kramer i Živko Petričić.⁷⁰ U pozdravnom govoru Pavelić je naglasio da se konstituirajuća sjednica NV SHS nastavlja na zagrebačko vijećanje od 2. i 3. ožujka (i njegovu Rezoluciju).⁷¹ Dobivši riječ od predsjedatelja, Budisavljević je prikazao rad na osnivanju NV SHS, a nakon njega je I. Lorković podnio referat o "zadaći i svrsi" NV SHS.⁷² Na poslijepodnevnom nastavku sjednice provedena je rasprava o Lorkovićevu referatu koja je okončana Drinkovićevim prijedlogom zaključaka: "1) Sakupljeni, da utemeljimo 'Narodno vijeće S.H.S.' složni smo u misli i u radu za oživotvorenje potpuno samostalne, suverene i nezavisne slobodne države svoga naroda S.H.S. na cijelom neprekinutom etničkom teritoriju toga naroda. U tu svrhu već danas se zalažemo, da ni kao pojedine osobe, ni kao pojedine stranke, ni kao pojedine pokrajine, ni kao pojedine parlamentarne korporacije, ne ćemo stupiti u nikakve obvezatne dogovore s nikakvim faktorima izvan našega naroda, nego izjavljujemo, da ćemo, čim se 'Narodno vijeće' konstituiru, skupno raditi prema uputama i zaključcima Narodnog vijeća S.H.S. i delegacije Narodnog vijeća za to opunomoćene. 2) Odabire se odbor od 7 lica, koji će odmah još danas ili najdalje sutra stupiti u dogovore sa Hrvatsko-srpskom koalicijom u svrhu da pod gornjim uslovima stupi i ona u Narodno vijeće S.H.S.'" ⁷³

Nakon što je Drinkovićev prijedlog zaključaka jednoglasno usvojen, izabran je Odbor sedmorice: Matko Laginja, A. Korošec, Jozo Sunarić, Ž. Petričić, M. Drinković, S. Budisavljević i V. Korać.⁷⁴

Svi su članovi Odbora sedmorice još iste večeri otišli u Sabornicu, gdje su ih dočekali predstavnici Koalicije: S. Pribićević, Guido Hreljanović i Većeslav Wilder. Korošec je predstavnicima Koalicije izložio zaključke prvoga dana konstituirajuće sjednice NV SHS. Posebno je naglasio da je želja sudionika sjednice da i Hrvatsko-srpska koalicija uđe u NV SHS.⁷⁵ Nakon razmjene mišljenja prisutni su, između ostaloga, zaključili da se NV SHS neće konstituirati tako dugo dok Koalicija ne preda svoj pozitivan ili negativan odgovor o pristupanju u njegove redove. Iako se nije očekivao negativan odgovor

⁶⁷ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 332-333.

⁶⁸ Vlado STRUGAR, *Jugoslavenske socijaldemokratske stranke 1914-1918*, Zagreb 1963, 165-171.

⁶⁹ Vidi: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 169-170. Također vidi: Vitomir KORAC, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*, knj. I., Zagreb 1929, 252.

⁷⁰ S. BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca*, 122.

⁷¹ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 332.

⁷² B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 221-222.

⁷³ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 333.

⁷⁴ Isto, 334.

⁷⁵ S. BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca*, 123.

Koalicije, Korošec je ipak nadodao, da bi u tom slučaju bilo poželjno da njihovi međusobni odnosi ostanu prijateljski.⁷⁶

Drugoga dana konstituirajuće sjednice NV SHS Drinković je izvijestio prisutne o razgovorima koje je Odbor sedmorice vodio s predstavnicima Hrvatsko-srpske koalicije. Njegovo je izvješće, nakon nekih razjašnjenja, bez rasprave bilo jednoglasno prihvaćeno.⁷⁷ U nastavku je sjednice Budislav Grga Angjelinović pročitao prijedlog Pravilnika NV SHS. Nakon duže rasprave i unošenja određenih preinaka, Pravilnik je jednoglasno prihvaćen.⁷⁸ Na Pavelićev prijedlog, a na temelju netom usvojenoga Pravilnika, pristupilo se izboru članova NV SHS u Zagrebu za slovenske zemlje (Kranjsku, Štajersku, Korušku, Goricu i Trst), Istru, Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu te Hrvatsku i Slavoniju s Rijekom i Međimurjem.⁷⁹ Pritom je bilo zaključeno da će Bačka, Banat, Baranja i ostala jugozapadna Ugarska kasnije birati svoje izaslanike. Također je bilo predviđeno da će se naknadno izabrati članovi NV SHS u Zagrebu iz redova narodnih zastupnika hrvatskoga i bosanskog Sabora te Jugoslavenškoga kluba u bečkom parlamentu. Iako je bio proveden djelomični izbor za članove Središnjega odbora, on nije bio konstituiran, jer se još čekalo na odgovor Koalicije. Da bi NV SHS mogao normalno funkcionirati izabran je Poslovni odbor koji je trebao voditi poslove Predsjedništva do konstituiranja Središnjega odbora. U Poslovni su odbor izabrani: A. Pavelić, S. Budisavljević, I. Lorković, S. Radić, V. Korać, J. Šimrak, M. Drinković i Ž. Petričić. Jednoglasno je prihvaćen i Pavelićev prijedlog u kojem se tražilo da Poslovni odbor, u slučaju da Koalicija ostane izvan NV SHS, može proglasiti sastav Predsjedništva NV i Središnjega odbora. U tu je svrhu napravljena i lista kandidata.⁸⁰

Nastavak pregovora s Hrvatsko-srpskom koalicijom povjeren je Odboru sedmorice u istom sastavu kao i prethodnoga dana.⁸¹ Saborski klub Hrvatsko-srpske koalicije odlučio je na svojim sjednicama od 8. i 9. listopada, da Koalicija "ima da uđe" u NV SHS te je u tu svrhu sastavljen odbor od pet članova: Edo Lukinić, D. Popović, S. Pribićević, Ivan Ribar i V. Wilder. Odbor sedmorice i koalicijski Odbor petorice,⁸² na sastanku održanom 10. listopada, raspravljali su o svim pitanjima povezanim s ulaskom Hrvatsko-srpske koalicije u NV SHS. Nakon što su pregovarači postigli potpuni sporazum glede načelnih pitanja, postignut je i sporazum o broju zastupnika pojedinih stranaka i skupina iz banske Hrvatske u NV SHS. Koaliciji je u toj podjeli pripalo 12 mandata, a milinovskim pravašima 6. Sve su ostale stranke i skupine dobile od 1 do 2 mandata. U Središnjem je odboru Koalicija dobila 5 mandata, milinovski pravaši 2, a ostali po jedan. U pitanju Predsjedništva oba su se pregovaračka tima složila da se u najkraćem roku sazove Središnji odbor koji treba izabrati njegove članove. Da bi se to moglo provesti, predloženo je Poslovnom odboru da sazove sjednicu Središnjega odbora za 17. listopada sa sljedećim dnevnim redom: 1. biranje Predsjedništva NV SHS i 2. rasprava o

⁷⁶ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 334.

⁷⁷ Isto, 335.

⁷⁸ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 174-176.

⁷⁹ Isto, 171-174.

⁸⁰ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 225.

⁸¹ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 338.

⁸² Oba su odbora pregovarala u manjkavom sastavu. (Isto, 338, bilj. 9 i 10)

akciji koja se treba poduzeti u nadolazećim danima. Do predloženoga je roka tekuće poslove trebao i nadalje voditi Poslovni odbor, proširen s dva ili tri člana Koalicije.⁸³

Na ponovnom sastanku obaju odbora, održanom 12. listopada, Pribičević je izjavio da je plenum Koalicije prihvatio izvješće o pregovorima s "političke strane", ali da ima određene zamjerke glede njegove tehničke strane, tj. navodne prezastupljenosti milionovskih pravaša u NV SHS. Diskusija u kojoj nije manjkalo povišenih tonova, nije donijela nikakve konkretne zaključke.⁸⁴

Na dvije sjednice Poslovnoga odbora koje su održane 15. i 16. listopada, na kojima su prisustvovali i članovi Hrvatsko-srpske koalicije, raspravljalo se o ustroju Središnjega odbora i o njegovim zadaćama. Konačno su članovi Poslovnoga odbora zaključili da se Središnjem odboru, čija je sjednica zakazana za 17. listopada, predloži da izda "proklamaciju na narod" u kojoj će biti "označena načela narodne politike", odnosno istaknuto "narodno jedinstvo čitavog našeg naroda i rješenje njegova problema ne parcijalno, nego u svojoj cjelokupnosti". Posebno je trebalo naglasiti "suverenost jugoslavenske države, osnovane na narodnom samoopredjeljenju".⁸⁵ Konačno, Središnji je odbor trebao odlučiti "imade li se sazvati" hrvatski Sabor te "kakvo će on stanovište zauzeti u sadanje doba".⁸⁶

Skupivši se zakazanoga datuma, dan poslije objavljivanja *Manifesta* cara i kralja Karla I. (IV.) o federalizaciji cislajtanskoga dijela Monarhije,⁸⁷ članovi Središnjega odbora⁸⁸ proveli su temeljitu raspravu koja je trajala tri dana, tj. do 19. listopada. Zasjedanje je Središnjega odbora rezultiralo izborom Predsjedništva: A. Korošec, predsjednik,⁸⁹ A. Pavelić i S. Pribičević, potpredsjednici, S. Budisavljević, M. Drinković i I. Lorković, tajnici.⁹⁰ Nadalje, prihvaćeni su prijedlozi o: 1. radu u saborima (u Zagrebu i Sarajevu), 2. pribavljanju propusnica (putovnica) za Švicarsku članovima Središnjega odbora i 3. proglašenje rada Središnjega odbora permanentnim.⁹¹

Zasjedanje je iznjedrilo *Deklaraciju* Središnjega odbora NV SHS, kojom je, između ostaloga, otklonjen vladarev *Manifest* i otvoreno zatraženo "ujedinjenje cjelokupnoga našeg naroda Slovenaca, Hrvata i Srba na čitavom njegovom etnografskom teritoriju, bez obzira na ma koje pokrajinske ili državne granice, u kojima danas žive u jednu jedinstvenu potpuno suverenu državu".⁹²

Otprilike u isto vrijeme kada se održavalo trodnevno zasjedanje Središnjega odbora NV SHS u Zagrebu, osnovan je i Glavni odbor NV SHS za Bosnu i Hercegovinu.⁹³

⁸³ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 225-226.

⁸⁴ Isto, 226.

⁸⁵ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 340.

⁸⁶ Isto, 340-341.

⁸⁷ Vidi: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 176-177.

⁸⁸ Popis članova Središnjega odbora vidi: B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 241, bilj. 53.

⁸⁹ Korošec nije bio jednoglasno izabran na dužnost predsjednika NV SHS. (Mate DRINKOVIĆ, *Hrvatska i državna politika*, Zagreb 1928, 10)

⁹⁰ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 181.

⁹¹ Isto.

⁹² Isto, 180. O važnosti *Deklaracije* u procesu osnivanja Države SHS vidi: Lj. BOBAN, "Kada je i kako nastala Država Slovenaca, Hrvata i Srba", 45-60. Također vidi: H. SIROTKOVIĆ, "O nastanku, organizaciji, državnopravnim pitanjima i sukcesiji Države SHS nastale u jesen 1918.", 61-74; S. KOPRIVICA-OŠTRIĆ, "Konstituiranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba 29. listopada 1918.", 45-71.

⁹³ Vidi: N. ŠEHIĆ, "Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu", 166.

Dne 21. listopada, tj. na dan kada je u zagrebačkim jutarnjim novinama već bio otisnut negativni odgovor Woodrow Wilsona, predsjednika Sjedinjenih Američkih Država, na austro-ugarsku mirovnu notu od 4. listopada,⁹⁴ održao je Središnji odbor sjednicu na kojoj su formirane pojedine sekcije i izabrani njihovi pročelnici. M. Drinković je izabran za prvoga čovjeka sekcije za narodnu obranu, S. Radić je postao pročelnik agrarne, a I. Lorković finacijsko-političke sekcije. S. Budisavljević je preuzeo sekciju za financiranje NV SHS, a B. G. Angjelinović je stao na čelo sekcije za agitaciju i organizaciju. Sekcija za promet je povjerena V. Wilderu. Sekcija za aprovizaciju (opskrbu) imala je dva čelnika: Cezara Akačića i Svetozara Delića. Sekciju za socijalnu politiku preuzeo je Vilim Bukšeg. Upravna je sekcija došla u nadležnost Predsjedništva. Pripremne radove u sekciji za mirovne pregovore vodio je Fran Barac. Odluka o popunjavanju pročelničkoga mjesta u ustavnoj sekciji nije bila donesena, zbog neslaganja članova Središnjega odbora. Na čelo "prezidijalnog biroa" (Ureda predsjedništva) postavljen je tajnik Predsjedništva.⁹⁵

Sljedećega dana, 22. listopada, u povodu Wilsonova odgovora, u Zagrebu su ispred Hrvatskoga narodnog kazališta i Sabornice održani veliki skupovi podrške NV SHS.⁹⁶ Okupljenoj masi građanstva govorima su se obratili najistaknutiji članovi NV SHS: A. Pavelić, S. Radić, B. G. Angjelinović, S. Pribićević, M. Drinković, V. Bukšeg i dr.⁹⁷

Vrlo je vjerojatno da su još istoga dana A. Pavelić i S. Pribićević bili kod bana Mihalovicha, želeći od njega saznati što bi on, kao šef izvršne vlasti u banskoj Hrvatskoj, učinio ako bi članovi NV SHS, koji su i narodni zastupnici, "složno podnijeli u Saboru prijedlog o raskidu svih državnopravnih veza s Ugarskom".⁹⁸ Napuštajući Banske dvore, dva su potpredsjednika NV SHS imala dojam da se ban neće protiviti njihovoj nakani. O svom su razgovoru s Mihalovichem izvijestili i članove Središnjega odbora.⁹⁹

Na sjednicu Središnjega odbora, održanoj 23. listopada, pozvan je i ban Mihalovich, čemu se on spremno odazvao. Ban je prisutne članove Odbora upozorio da se mora naći način da NV SHS dođe u doticaj sa Zemaljskom vladom, jer "dvije vlade ne mogu postojati", tj. vlada NV SHS i zakonita vlada banske Hrvatske.¹⁰⁰ Sa sjednice je upućen poziv pristašama NV SHS da po svim mjestima (gradovima i selima) počnu osnivati "Odbore Narodnog Vieća".¹⁰¹

Na sjednici Središnjega odbora od 25. listopada raspravljalo se o sazivanju hrvatskoga Sabora i o sadržaju njegovih zaključaka. Tijekom rasprave došlo je do incidenta sa S. Radićem, koji je, izgleda, zastupao neka "radikalna rješenja". Na istoj je sjednici za tajnika NV SHS izabran J. Šimrak.¹⁰²

⁹⁴ Vidi: B. KRIZMAN – D. JANKOVIĆ, *Grada*, I., 367-368. Izjavu NV SHS o Wilsonovu odgovoru austro-ugarskom ministarstvu vanjskih poslova vidi: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 181-182.

⁹⁵ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 228.

⁹⁶ Vidi proglas bana Mihalovicha u povodu zagrebačkih manifestacija. (F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 182)

⁹⁷ S. BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca*, 132.

⁹⁸ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 230.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Isto, 232.

¹⁰¹ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 183.

¹⁰² B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 233.

Središnji je odbor održao sjednicu i sljedećega dana, 26. listopada, na kojoj je, između ostaloga, odlučeno da se objavi da "Jugoslavenski odbor"¹⁰³ ima pravo govoriti u ime našeg naroda u vezi s Narodnim vijećem" te raspravljao o pitanju mogućega ulaska Stranke prava (frankovaca) u NV SHS.¹⁰⁴ Sa sjednice je upućen i poziv za "dobrovoljni narodni porez" u korist NV SHS.¹⁰⁵

Istoga je dana Predsjedništvo NV SHS uputilo Luki Šnjariću i Mihovilu Mihaljeviću, zapovjedajućim austrougarskim generalima u Zagrebu, upit o tome što kane poduzeti ako bi došlo do prekidanja državno-pravnih veza s Monarhijom. Oba su generala, prije nego što su se stavili na raspolaganje NV SHS, tražili da ih vladar razriješi prisega, što je on odmah i učinio.¹⁰⁶

Nakon što je u Beču imao određene političke razgovore s predsjednikom vlade Lammaschom, glede budućnosti Monarhije, Korošec je 26. listopada, uz dopuštenje austrijskih vlasti, kao izaslanik NV SHS u Zagrebu, zajedno s Gregorom Žerjavom¹⁰⁷ otputovao u Švicarsku, gdje im se pridružio i Melko Čingrija.¹⁰⁸

Rad Središnjega odbora nastavljen je i 27. listopada. Na sjednici je ponovno raspravljano o ulasku frankovačkih pravaša u NV SHS, ali je konačni zaključak ostavljen za sutrašnju sjednicu. Nakon rasprave koja se povelu o gorućem pitanju vojske, prihvaćeni su Angjelinovićeve prijedlozi: "1. da se iz vojničkih spremišta dobavi oružje za Narodno vijeće; 2. da se naoruža za utorak akademska garda za očuvanje mira i reda prigodom manifestacione sjednice Hrvatskog sabora;"¹⁰⁹ 3. da se hrvatski i srpski sokoli organizuju i naoružaju u istu svrhu".¹¹⁰

Posljednji austrougarski ministar vanjskih poslova, Gyula Andrássy ml., uputio je 28. listopada, uz suglasnost cara Karla, mirovnu notu Washingtonu u kojoj je stajalo da je Monarhija spremna što prije započeti pregovore i što skorije potpisati primirje na svim ratistima.¹¹¹ Bio je to posljednji znak iz Beča na koji se čekalo u Zagrebu.

Istoga je dana u audijenciji kod Karla bio i ban Mihalovich, kojega je vladar, nakon što je saslušao njegovo izvješće o stanju u Hrvatskoj, otpustio s riječima: "Radite što vas je volja".¹¹²

U tom je času od presudne važnosti za daljnji razvoj događaja bila odluka Zajedničkoga ministarstva rata u Beču, uznemirenoga zbog sve težih unutarnjih nemira u državi, da dopusti vojnim zapovjedništvima da u slučaju potrebe stupe u doticaj s predstavni-

¹⁰³ Vidi: M. PAULOVÁ, *Jugoslavenski odbor*.

¹⁰⁴ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 342.

¹⁰⁵ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 184-185.

¹⁰⁶ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 299.

¹⁰⁷ Žerjav je bio tajnik Jugoslavenskoga kluba u Beču.

¹⁰⁸ B. KRIZMAN, "Predavanje Antona Korošca", 70-71; ISTI, *Raspad Austro-Ugarske*, 163; J. PLETESKI, *Prvo opredeljenje Slovenaca*, 355.

¹⁰⁹ Misli se na sjednicu hrvatskoga Sabora od 29. listopada.

¹¹⁰ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 343.

¹¹¹ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 237. Vidi: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 188-189.

¹¹² B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 299.

cima narodnih vijeća na njihovim područjima, kako bi se očuvao mir i red u nestajućoj Monarhiji.¹¹³

Na sjednici Središnjega odbora, održanoj 28. listopada, Pavelić je u svojstvu predsjedatelja stavio na dnevni red pitanje pripremanja odluka koje su trebale biti izglasane na sutrašnjoj sjednici hrvatskoga Sabora. Iznosena su dva stajališta: "1.) diktatorsku vlast imade u svoje ruke preuzeti Narodno Vijeće; 2.) da se polako bez diranja u krunska prava stvore široki preduvjeti za rad Narodnoga Vijeća".¹¹⁴ Tijekom sjednice vrlo je aktivan bio S. Radić, koji je odmah na početku iznio svoje mišljenje o tome, što treba biti "prvi akt" hrvatskoga Sabora.¹¹⁵ Također je, za predstojeću saborsku sjednicu, predložio i prešni prijedlog o vojnim bjeguncima.¹¹⁶ Prema ranije donesenom zaključku, na sjednici je raspravljeno i pitanje ulaska frankovačkih pravaša u NV SHS te je zaključeno da njihov ulazak nije poželjan.¹¹⁷ Nakon dolaska generala Šnjarića i Mihaljevića sjednica je Središnjega odbora privremeno prekinuta, a Predsjedništvo se s dvojicom visokih časnika povuklo na "posebnu konferenciju". Okončavši pregovore, generali su izjavili da se "bezuvjetno pokoravaju" vladi NV SHS.¹¹⁸ Nakon njihova odlaska iz Sabornice, uzeti su u pretres prešni prijedlozi koje se namjeravalo podnijeti na sutrašnjoj sjednici hrvatskoga Sabora. Prvi je prešni prijedlog zastupnika S. Pribićevića i drugova glasio: "I. Predlaže se visokom saboru, da zaključi: Hrvatski državni sabor na temelju potpunoga prava narodnoga samo-odredjenja, koje je danas već priznato od svih zaraćenih vlasti, stvara ovaj zaključak: Svi dosadašnji državno-pravni odnošaji i veze između kraljevine Hrvatske-Slavonije i Dalmacije s jedne strane, te kraljevine Ugarske i carevine Austrijske s druge strane razriješavaju se. Ukida se dakle i ništetnim proglašuje napose hrvatsko-ugarska nagodba (zakonski članak I. god. 1868.), a isto se tako ukidaju i ništetnim proglašuju svi kasniji njeni dopunji ili revizije tako, da od danas Dalmacija, Hrvatska i Slavonija ne ima s kraljevinom Ugarskom ni pravno, ni faktično nikakvih zajedničkih državnih poslova. II. Dalmacija, Hrvatska, Slavonija sa Rijekom proglašuje se posve nezavisnom državom prema Ugarskoj i Austriji, te prema modernom načelu narodnosti, a na temelju narodnoga jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba pristupa u zajedničku narodnu suverenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba na cijelom etnografskom području toga naroda bez obzira na ma koje teritorijalne i državne granice u kojima narod Slovenaca, Hrvata i Srba danas živi. Sveopća narodna ustavotvorna skupština svega ujedinenoga naroda Slovenaca, Hrvata i Srba odlučit će sa unapred određenom kvalificiranom većinom, koja potpunoma zaštićuje od svakoga majoriziranja, konačno kako u formi vladavine, tako u unutrašnjem državnom ustrojstvu naše države utemeljene na potpunoj ravnopravnosti Slovenaca, Hrvata i Srba".¹¹⁹ Potom je pročitan prešni prijedlog A. Pavelića i drugova: "Predlaže se visokom saboru, da zaključi: Sabor kao predstav-

¹¹³ H. KAPIDŽIĆ, "Veze austrougarske Vrhovne komande", 9-21.

¹¹⁴ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 344.

¹¹⁵ Prema Radićevu mišljenju prva je odluka hrvatskoga Sabora trebala biti proglašenje banske Hrvatske "suverenom državom i sastavnim dijelom države S.H.S." te provedba "potpune likvidacije s monarhijom i dinastijom". (Isto)

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Isto, 346-348.

¹¹⁸ Isto, 348.

¹¹⁹ Isto, 350.

nik kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije smatra objavu Narodnog Vijeća od 19. o. mj. za sebe obvezatnom, te izjavljuje, da priznaje Narodnome Vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba vrhovnu vlast".¹²⁰ Na istoj je sjednici zaključeno da NV SHS za "vrhovnu vlast u svim jugoslovenskim zemljama, koje su zastupane u Narodnom Vijeću, proglašuje predsjedništvo Narodnoga Vijeća", koje sačinjavaju: A. Korošec, predsjednik, A. Pavelić i S. Pribičević, potpredsjednici te S. Budisavljević, I. Lorković i M. Drinković, tajnici.¹²¹ Također je jednoglasno prihvaćeno da do "konačnog sastava vlade imade kao vlada Narodnog vijeća fungirati njegovo predsjedništvo".¹²² Sjednica je zaključena u zoru 29. listopada.

Ujutro 29. listopada Bogdan Medaković, predsjednik hrvatskoga Sabora, otvorio je sjednicu na kojoj su osim narodnih zastupnika prisustvovali još i ban Mihalovich te trojica odjelnih predstojnika: Aleksandar Badaž, Milan Rojc i Aurel Rauer. Marko Novosel, saborski bilježnik, pročitao je prešni prijedlog S. Pribičevića i drugova koji je nekoliko sati ranije usvojen na sjednici Središnjega odbora NV SHS. Dobivši riječ od predsjednika Sabora, Pribičević je obrazlažući prešni prijedlog izjavio, da "treba jasno naglasiti i prema vani i prema unutra", da se u smislu pročitana prijedloga "naša nezavisna potpuno suverena država proteže na čitavom našem narodnom teritoriju od Soče tamo do Soluna".¹²³ Prijedlog su narodni zastupnici primili uz "burni pljesak" i poklike "živio". Nakon što je prešni prijedlog Pavelića i drugova, koji je također već bio prihvaćen na Središnjem odboru NV SHS, pročitao, njegov ga je glavni predlagatelj obrazložio.¹²⁴ Nakon potpredsjednika NV SHS, za riječ se javio ban Mihalovich, koji je izjavio: "čast mi je u ime vlade izjaviti, da potpunoma usvajam stanovište hrvatskoga sabora u pogledu jednog i drugog predloga, pa da cijelu egzekutivu stavljam na raspolaganje Narodnome Vijeću".¹²⁵ Predsjednik Sabora dao je još riječ Vladimiru Prebegu, pročelniku saborskoga kluba Stranke prava (frankovci),¹²⁶ Josipu Šiloviću¹²⁷ i D. Popoviću. Nakon što su se svi prijavljeni govornici izredali, Medaković je stavio na glasovanje Pavelićev prešni prijedlog koji je jednoglasno prihvaćen.¹²⁸

Nakon donošenja dviju sudbonosnih odluka, narodni su zastupnici napustili Sabornicu da bi prisustvovali misi zahvalnici u župnoj crkvi Sv. Marka.

¹²⁰ Isto.

¹²¹ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 212.

¹²² B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 349.

¹²³ *Stenografski zapisnici sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Petogodišta 1913.-1918.*, sv. VI., Zagreb 1917(!), 1468-1470.

¹²⁴ Isto, 1472-1474.

¹²⁵ Isto, 1474.

¹²⁶ Prebeg je izjavio da i "stranka prava prihvaća predlog, podnešen po gospodinu nar. zast. dr. Paveliću i drugovima, predlog naime da se sva državna vlast prenese na Narodno Vijeće i da ćemo glasovati za taj predlog". U nastavku je govora Prebeg ustvrdio da je "program Stranke prava ispunjen u onim točkama u kojima zahtijeva obustavu nagodbe i prelom s Ugarskom te ujedinjenje sviju hrvatskih zemalja u jednu samostalnu neovisnu državu" te da će "predložiti saborski klub Stranke prava stranačkomu svomu vijeću, koje će se sazvati u najkraće vrijeme, da se Stranka prava razidje". (Isto, 1474)

¹²⁷ Šilović je u ime kluba unionista (mađarona) izvan stranaka izjavio da se njihov klub - "razilazi". (Isto, 1475)

¹²⁸ Isto.

U nastavku saborske sjednice, kojoj je predsjedavao Pero Magdić, zastupnici su jednoglasno prihvatili prešni prijedlog S. Radića i drugova kojim se tražilo da ban zabrani izvoz živežnih namirnica u Mađarsku i Austriju.¹²⁹

Nakon što je jednoglasno usvojen zapisnik netom održane sjednice, predsjedavajući je zaključio rad Sabora uz poklik: "Živilo Narodno Vijeće! Živjela slobodna, suverena država Slovenaca, Hrvata i Srba!"¹³⁰

Bila je to za dugo vremena posljednja sjednica hrvatskoga Sabora, koji je svoj rad obnovio tek tijekom Drugoga svjetskog rata.¹³¹

Djelovanje NV SHS u Zagrebu od sastava središnje vlade Države SHS do osnutka Kraljevstva SHS (29. listopada – 1. prosinca 1918)

Odmah nakon završetka rada Sabora, Središnji je odbor održao sjednicu na kojoj je M. Drinković otvorio pitanje austrougarske ratne mornarice smještene u lukama na Jadranu. Nakon rasprave je odlučeno da u Pulu, kao izaslanici NV SHS pođu Ante Trešić-Pavičić, Ivan Marija Čok i V. Bukšeg.¹³² U nastavku sjednice S. Pribićević je izvijestio prisutne da je Predsjedništvo NV SHS suglasno da se nova vlada povjeri banu Mihalovichu, da dotadašnji odjelni predstojnici za pravosuđe (Badaj) te bogoštovlje i nastavu (Rojc) ostanu i nadalje u vladi te da se "u najkraće vrijeme" imenuju povjerenici za preostale resore.¹³³ Gotovo su istodobno, tj. u razdoblju od 29. do 31. listopada, izabrani Albert Kramer za tajnika NV za Sloveniju, Matko Laginja za povjerenika za Istru i Rikard Lenac¹³⁴ za velikoga župana za grad Rijeku i okolicu.¹³⁵

Dana 29. listopada Predsjedništvo NV SHS uputilo je proglas bivšim austrougarskim vojnicima, u kojem ih se poziva na bezuvjetnu disciplinu, jamči amnestija glede

¹²⁹ Isto, 1476.

¹³⁰ Isto, 1479.

¹³¹ Posljednja manifestacija hrvatskoga Sabora bila je poklonstvena deputacija, 24. lipnja 1920, prilikom posjete regenta Aleksandra Zagrebu. Regentovom odlukom, 30. studenoga 1920. raspušteni su svi raniji državni parlamenti te pokrajinski i zemaljski sabori na teritoriju Kraljevstva SHS. (N. ENGELSFEELD, *Prvi parlament*, 50)

¹³² B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 351.

¹³³ Isto, 352. Za predstojnike ostalih odjela imenovani su: S. Budisavljević za unutarnje poslove, Ž. Petričić za narodno gospodarstvo, F. Braum za financije, E. Marković za prehranu, C. Akačić za poštu brzojav i telefon, V. Bukšeg za socijalnu skrb, V. Wilder za željeznice, Gj. Šurmin za trgovinu, obrt i industriju, M. Drinković za narodnu obranu. Za perovođu je postavljen V. Havliček. (F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 212; B. KRIZMAN, "Zapisnici sjednica povjerenika", 244) Ž. Petričić je izabran za povjerenika zahvaljujući svojim rodbinskim vezama s A. Pavelićem. (Ivan PERŠIĆ, *Kroničarski spisi*, S. MATKOVIĆ, prir., Zagreb 2002, 226)

¹³⁴ Vidi: Petar TRAJKOVIĆ, "Rijeka u beleškama Ešana Lajoša", *Dometi*, Rijeka, 21/1988, br. 9, 471-481; M. KOLAR [-DIMITRIJEVIĆ], "Dokumenti o vlasti Narodnog vijeća Države SHS nad Rijekom – listopad/studen 1918. godine", 3-38.

¹³⁵ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 213.

ranijega samovoljnog napuštanja vojnih jedinica, ali i prijeti prijekim sudom ako bi sudjelovali u pobuni protiv nove vlasti.¹³⁶

Na sjednici Središnjega odbora održanoj sljedećega dana, 30. listopada, zaključeno je da Narodni svet u Ljubljani¹³⁷ i Narodno vijeće za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu,¹³⁸ predlože Predsjedništvu NV SHS u Zagrebu svoje kandidate za pokrajinske vlade, a da ih ono zatim potvrdi.¹³⁹ Na taj su način sačuvane autonomije pokrajinskih narodnih vijeća, a nije povrijeđen autoritet središnjega NV SHS u Zagrebu. Za razliku od slovenske i bosanske vlade, dalmatinska je nastala kao rezultat politike svršenoga čina (2. studenoga).¹⁴⁰ Naime, Predsjedništvo NV SHS imenovalo je 3. studenoga I. Krstelja povjerenikom za Dalmaciju, tj. nakon što je njezina vlada već bila sastavljena bez osvrtnja na Zagreb.¹⁴¹

Proces raspadanja austrougarske vojne sile nastavio se nezaustavljivom brzinom. Dana 30. listopada Karlo I. (IV.) je izdao "previšnji nalog" da će se "mornarica, mornaričke ustanove i druga mornarička imovina sukcesivno predati jugoslavenskom Narodnom vijeću u Zagrebu".¹⁴² Mogući razlog vladareva prepuštanja ratne mornarice NV SHS može se tražiti i u njegovoj nadi da će se, nakon završetka rata i sklapanja mirovnih ugovora, Monarhija sačuvati u nekoj formi ("Nova Austrija") te da će u novu vladu ući i predstavnici država nastalih na njezinu području. Na taj bi način, zapravo, brodovlje izručeno NV SHS ponovno došlo pod Karlovo zapovjedništvo.¹⁴³

Predsjedništvo NV SHS je 31. listopada učinilo svoj prvi diplomatski korak, uputivši notu američkoj, britanskoj, francuskoj, talijanskoj i srbijanskoj vladi: "Država Slovenaca, Hrvata i Srba, koja se konstituirala na teritoriju južnih Slavena, što je dosad spadalo u sastav austro-ugarske monarhije, i koja je spremna stupiti u zajedničku državu sa Srbijom i Crnom gorom, izjavljuje formalno da se ne nalazi u ratnom stanju sa aliiranim državama".¹⁴⁴ Središnji je odbor istodobno izvijestio i Jugoslavenski odbor o noti upućenoj savezničkim vladama te dodao, da Narodno vijeće "ovlaštuje Jugoslavenski odbor u Londonu, da zastupa interese države Slovenaca, Hrvata i Srba kod drugih država".¹⁴⁵

Izaslanstvo NV SHS, predvođeno A. Tresić-Pavičićem, stiglo je 31. listopada u Pulu te se popelo na admiralski brod *Viribus Unitis*, gdje ih je čekao admiral Miklós Horthy. Primopredaja ratne mornarice izvedena je prema carevu nalogu i bez ijednoga inci-

¹³⁶ Isto, 211-212.

¹³⁷ Vlada za Sloveniju formirana je 31. listopada. (Isto, 217-218)

¹³⁸ Vlada za Bosnu i Hercegovinu sastavljena je 1. studenoga. (Isto, 218-219)

¹³⁹ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 353.

¹⁴⁰ Ivo PERIĆ, "Politička djelatnost i politički lik Josipa Smolake", u: J. SMOLAKA, *Izabrani spisi*, Split 1989, 89.

¹⁴¹ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 355; ISTI, *Raspad Austro-Ugarske*, 99; *Zapisci Dra Josipa Smolake*, 57. Sastav dalmatinske vlade vidi kod: S. BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca*, 142.

¹⁴² Nav. prema: B. KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske*, 105.

¹⁴³ Isto, 109.

¹⁴⁴ Nav. prema: B. KRIZMAN – D. JANKOVIĆ, *Grada*, II., 430.

¹⁴⁵ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 218. To je ovlaštenje potvrđeno 8. studenoga. (Isto, 230-231)

denta.¹⁴⁶ Dapače, bilo je i određene kavalirske geste vezane uz spuštanje austrougarske i dizanje hrvatske zastave na jarbol *Viribus Unitis* prilikom silaska admirala Horthyja s broda.¹⁴⁷

Istoga su dana Drinković i Krstelj preuzeli austrougarske ratne brodove u Šibeniku. Primopredaja je, u sporazumu s dalmatinskim pokrajinskim zastupnikom Antom Franićem, obavljena i u Boki kotorskoj.¹⁴⁸

Dobivši u svoje ruke ratno brodovlje nestale Monarhije, Središnji je odbor na sjednici održanoj 31. listopada imenovao kontraadmirala Dragutina Pricu povjerenikom za mornaricu, a kapetana bojnoga broda Janka Vukovića Podkapelskoga zapovjednikom flote.¹⁴⁹

Talijansko pomorsko zapovjedništvo ubrzo je saznalo što se dogodilo u Puli te je odlučilo izvesti brzu akciju s ciljem potapanja admiralskoga broda usidrenoga u luci. Akcija dvojice talijanskih diverzanata (Paolucci i Rosseti) bila je munjevita i zastrašujuće učinkovita – admiralski brod *Viribus Unitis* potopljen je zajedno sa svojim zapovjednikom Vukovićem Podkapelskim s kojim je u plavoj grobnici nestalo oko dvjesto pedeset mornara.¹⁵⁰ Potonuće *Viribus Unitis* označilo je početak kraja ratne mornarice Države SHS.¹⁵¹

Shvaćajući da se Država SHS neće moći lako održati bez vlastite vojne sile, M. Drinković je u ime NV SHS objavio poziv na mobilizaciju: "Sveta je dužnost svakoga sina naše domovine, da obrani od propasti svoju ljubljenu državu, koja se u mukama rađa".¹⁵² No, na njegov se poziv gotovo nitko nije odazvao. NV SHS je raspolagalo minimalnim naoružanim snagama: 25. i 53. domobranska pukovnija u Zagrebu (slabo popunjene), nešto hrvatskih i srpskih članova sokolskih organizacija, naoružani omladinci i studenti, odred mornara iz Pule, Narodna straža i poneka dragovoljačka skupina te jedinice srbijanskih ratnih zarobljenika.¹⁵³ Drinković je u punom smislu riječi bio general bez vojske.

Primirje između Austro-Ugarske Monarhije, koja je u određenoj mjeri postojala još samo formalno, i zemalja Antante potpisano je 3. studenoga u Padovi, a stupilo je na snagu sljedećega dana.¹⁵⁴ Talijanska je strana, ne priznajući realnost nestanka Monarhije i proglašenja Države SHS, vješto iskoristila uvjete primirja za zauzimanje onih teritorija

¹⁴⁶ Monarhija je predala Državi SHS ukupno 300 lađa. (Podatak preuzet iz: P. PEKIĆ, *Propast Austro-ugarske monarhije*, 274)

¹⁴⁷ F. ČULINOVIĆ, 1918. na *Jadranu*, 217-220; M. BALOTA, *Puna je Pula*, 305.

¹⁴⁸ B. KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske*, 110.

¹⁴⁹ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 220.

¹⁵⁰ F. ČULINOVIĆ, 1918 na *Jadranu*, 220. Također vidi: M. GRAKALIĆ, "Nepoznati zapis Frana Barba-lića", 88-89.

¹⁵¹ Vidi: B. KRIZMAN, "Nešto o sudbini austro-ugarske ratne mornarice", 99-105; ISTI, "Razdioba austro-ugarskog ratnog brodovlja", 205-291.

¹⁵² F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 219.

¹⁵³ Opširnije vidi: T. ZORKO, *Sigurnosne prilike i stvaranje vojno-policijskih snaga Države SHS*.

¹⁵⁴ Vidi: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 221-224.

na istočnojadranskoj obali koji su joj bili obećani tajnim Londonskim ugovorom iz 1915, ali i više od toga (Rijeka).¹⁵⁵

Na sjednici Središnjega odbora održanoj 3. studenoga upućena je nova nota vladama u Washingtonu, Londonu, Parizu, Rimu i Skopju, tj. srbijanskoj vladi te Jugoslovenskom odboru, u kojoj je ponovljeno, uz određena pojašnjenja, sve ono što je već rečeno u noti od 31. listopada te dodano da NV SHS moli "visoke antantne vlasti" da priznaju "pravo našeg narodnog samoodređenja u potpunom opsegu" te da se talijanskim "okupiranjem jednog dijela našeg narodnog teritorija ne stvara prejudic protiv potpunog našeg narodnog i državnog ujedinjenja".¹⁵⁶

Na istoj su sjednici članovi Središnjega odbora prihvatili tri prijedloga Tugomira Alaupovića i Vladimira Ćorovića: 1. da Predsjedništvo NV SHS pošalje predsjedniku Wilsonu, "osloboditelju malih i potlačenih naroda i poborniku načela narodnoga samoodređenja" pozdrav zahvalnosti te zatraži da "uzme državu S.H.S. u svoju moćnu moralnu zaštitu",¹⁵⁷ 2. da se, u povodu oslobođenja Beograda, pozdravi "bratska srpska vlada" s kojom će Država SHS "uskoro zajedno dijeliti vedriju i svjetliju budućnost" i 3. da se u svim prilikama "gdje dolazi do izražaja država S.H.S., *odsele viju* zajedničke zastave S.H.S. kao simbol našeg jedinstva".¹⁵⁸

Ubrzo nakon dolaska u Ženevu, Korošec je 3. studenoga saopćio vladama Francuske, Velike Britanije, Italije, Sjedinjenih Američkih Država i Srbije da je NV SHS "vrhovna vlada jugoslovenskih zemalja, kojima već upravlja" te ih moli, da "izvole priznati Narodno vijeće u Zagrebu kao redovnu vladu". Predsjednik NV SHS nadalje je izjavio da "vlada u Zagrebu smatra kao svoj zadatak oslobođenje austro-ugarskih Jugoslovena od svake tuđe vladavine i njihovo ujedinjenje s njihovom braćom iz Srbije i Crne Gore u nezavisnu državu, na osnovi načela narodnosti i prava narodnoga samoodređenja" te konačno priopćio da je Ante Trumbić dobio mandat da predstavlja NV SHS "kod vlada savezničkih i vlade Sjedinjenih [Američkih] Država".¹⁵⁹ Na Korošecovo traženje priznanja NV SHS Pašić je odgovorio 8. studenoga.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Milan MARJANOVIĆ, *Londonski ugovor iz godine 1915. Prilog povijesti borbe za Jadran 1914.-1917.*, Zagreb 1960; F. ČULINOVIĆ, *Riječka država. Od Londonskog pakta i Danuncijade do Rapalla i aneksije Italiji*, Zagreb 1953, 42-65. O držanju srbijanskoga predstavnika Milenka Vesnića na konferenciji u Padovi vidi: A. SMITH PAVELIĆ, *Dr. Ante Trumbić*, 157-159.

¹⁵⁶ B. KRIZMAN, "Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu", 88-89.

¹⁵⁷ Vidi: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 227.

¹⁵⁸ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 355.

¹⁵⁹ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 225-226.

¹⁶⁰ "U ime kraljevske srpske vlade čast mi je izvestiti Vas, da ova priznaje Narodno Veće u Zagrebu kao zakonitu vladu Srba, Hrvata i Slovenaca, koji žive na teritoriji austro-ugarske monarhije, i da sam danas uputio notu vladama Francuske, Engleske, Italije i Severnim Sjedinjenim Državama Američkim moleći ih, da i oni sa svoje strane priznaju Narodno Veće u Zagrebu, kao zakonitu vladu jugoslovenskih zemalja bivše monarhije Austro-ugarske, kao i da priznaju dobrovoljačkim trupama ovih zemalja karakter ratujuće stranke. [...] U isto doba kraljevska vlada prima k znanju, da je Narodno Veće poverilo g. Trumbiću [...] mandat, da ga predstavlja kod Saveznika [...]. Sa naročitim zadovoljstvom srpska kraljevska vlada prima k znanju izjavu Narodnog Veća u Zagrebu, kojom ono smatra, da mu je cilj, da oslobodi od svake tuđe dominacije Srbe, Hrvate i Slovence iz bivše monarhije Austro-ugarske i da ih ujedini sa njihovom braćom iz kraljevine Srbije i kraljevine Crne Gore u jednu jedinstvenu i nezavisnu državu". (Nav. prema: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 233)

U Ženevi su od 6. do 9. studenoga predstavnici NV SHS (A. Korošec, M. Čingrija i G. Žerjav), Jugoslavenskoga odbora (A. Trumbić, Gustav Gregorin, Nikola Stojanović, Jovan Banjanin i Dušan Vasiljević), predsjednik srbijanske vlade (Nikola Pašić) i zastupnici u srbijanskoj Narodnoj skupštini (Marko Trifković, Milorad Drašković i Vojislav Marinković) održali konferenciju.¹⁶¹ Sudionici konferencije jednoglasno su u deklaraciji od 9. studenoga, "svečano i pred celim svetom" konstatirali ujedinjenje Države SHS i Kraljevine Srbije u "državu Srba, Hrvata i Slovenaca", očekujući raširenih ruku u "bratski zagrljaj" i narod Crne Gore.¹⁶² Na temelju postignutoga sporazuma odlučeno je osnovati "zajedničko ministarstvo za kraljevinu Srbiju i područja Narodnoga Veća u Zagrebu, komu je zadaća, da organizuje zajedničku državu SHS, kojoj će konstituenta doneti ustav". Osnutkom "zajedničkoga ministarstva", tj. vlade sastavljene od 12 ministarstava, nije se diralo u "opstojeći upravni sistem" u Kraljevini Srbiji i Državi SHS, tj. i nadalje su ostale kraljevska vlada i vlada NV SHS, ali sa smanjenim opsegom poslova. Također je dogovoreno da ministri koje u "zajedničko ministarstvo" izabere Kraljevina Srbija polože, prema odredbama Ustava, prisegu svome vladaru (kralju Petru I. Karađorđeviću), a da ministri koje imenuje NV SHS daju prisegu njegovu predsjedniku (A. Korošecu).¹⁶³ No, Ženevskome sporazumu nije bilo suđeno da bude duga vijeka. Zbog otpora u samoj vladi (Stojan Protić i dr.), Pašić je bio prisiljen 14. studenoga izvijestiti Korošeca, Trumbića i Čingriju da njihov dogovor nije naišao na odobravanje odlučujućih srbijanskih političkih čimbenika te da odustaje od Ženevskoga sporazuma.¹⁶⁴

Na sjednici Središnjega odbora od 4. studenoga, V. Korać je predložio da Predsjedništvo NV SHS pozove u pomoć Antantine čete koje bi trebale obraniti "naš teritorij od vojske bivše A.[ustro] U.[garske] što se u krajnjoj dezorganizaciji vraća s bojišta".¹⁶⁵ No, već 3. studenoga, na vijest da su dva dana ranije njemačke čete napustile Beograd, u Zagrebu je sastavljeno posebno izaslanstvo (Laza Popović, Valerijan Pribićević¹⁶⁶ i Dragutin Perko) sa zadaćom, da uspostavi vezu između NV SHS te srbijanske vlade i vojske "negdje na balkanskom ratištu". Oni su prema pisanim instrukcijama trebali tražiti od "bratske" srbijanske vlade da "pomogne zaštititi zemlju i pučanstvo Srijema i istočne Slavonije" od vojske bivše Monarhije, koja bi se zbog nestašice hrane mogla pretvoriti u "neuređenu hordu, koja će harati i pljačkati". Jedinice srbijanske vojske trebale su se staviti na raspolaganje NV SHS i to "otprilike" do pruge Osijek - Šamac.¹⁶⁷ Izaslanstvo je u razdoblju od 5. do 11. studenoga uspješno obavilo svoju vojno-diplomatsku misiju u Srbiji. Dapače, Popović je čak i prekoračio ovlasti koje je imao glede pozivanja srbijanske vojske u dubinu teritorija Države SHS (Bačka, Banat, Baranja,

¹⁶¹ *Ženevska konferencija o jugoslavenskom ujedinjenju. Događaji, dokumenta i komentari*, Zagreb 1919, 38.

¹⁶² F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 236.

¹⁶³ Isto, 239-240.

¹⁶⁴ O Ženevskoj konferenciji opširnije vidi: M. PAULOVÁ, *Jugoslavenski odbor*, 550-574; B. KRIZMAN, "Ženevska konferencija", 3-32; D. JANKOVIĆ, "Ženevska konferencija", 225-262.

¹⁶⁵ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 359.

¹⁶⁶ V. Pribićević je kao član izaslanstva zamijenio B. Medakovića. (B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 322)

¹⁶⁷ B. KRIZMAN – D. JANKOVIĆ, *Grada*, II., 475.

Rijeka, Međimurje).¹⁶⁸ Dok su se L. Popović i Perko vratili 12. studenoga u Zagreb, V. Pribičević je ostao u Beogradu kao "konzularni agent" NV SHS.¹⁶⁹

Osim Srbiji, NV SHS se za vojnu pomoć 4. studenoga obratilo i vrhovnom zapovjedniku savezničkih vojski, maršalu Fochu.¹⁷⁰

U trenutku kad je talijanska vojska počela ubrzano provoditi vojnu okupaciju istočnojadranske obale,¹⁷¹ a Korošec boravio u Ženevi, izaslanstvo NV SHS – Tresić-Pavičić, Čok i Bukšeg – boravilo je na Krfu gdje su razgovarali s francuskim viceadmiralom Gauchetom i predstavnicima srbijanske izbjegličke vlade. Nakon tih razgovora Tresić-Pavičić je 7. studenoga poslao u Zagreb brzojavku punu ničim opravdanoga optimizma glede predstojećega razvoja događaja na Jadranu.¹⁷²

U svome nastojanju da zaustavi daljnje prodiranje talijanske vojske na istočnojadranskoj obali, Predsjedništvo NV SHS protestiralo je kod američkoga predsjednika Wilsona: "Pošto je [...] Italija sa svojim četama počela zaposjedati naše čisto narodne teritorije i svojim ratnim brodovima ulaziti u naše luke, Narodno Vijeće, tumačeći osjećaj i želje cijeloga našeg naroda, umoljava predsjednika velike američke republike, da nam sa svojom moćnom zaštitom pomogne, da država Slovenaca, Hrvata i Srba nesmetano provede zajedno i u suglasju sa Srbijom i Crnom Gorom državno ujedinjenje cjelokupnoga našeg naroda".¹⁷³

Osim poziva za pomoć upućenih u inozemstvo, Predsjedništvo NV SHS proglasilo je 5. studenoga osnutak prijekoga suda, koji je trebao kažnjavati sve one koji su bili odgovorni za pobunu, umorstvo, grabež, palež, javno nasilje i "siloviti otpor vojnoj sili".¹⁷⁴

Dana 6. studenoga NV SHS je primilo neočekivani brzojav podrške od francuskoga generala Franchet d'Espèrea: "Savezničke armeje na Istoku sa entuziazmom pozdravljaju jugoslovensko narodno Vijeće u Zagrebu i u Ljubljani, kao i novu jugoslovensku armeju na kopnu i moru, koja stupa pod stijeg saveznika za pobjedu slobode i prava. Saveznici računaju, da će jugoslovenske čete u Zagrebu i u Ljubljani bezodvlačno stupiti u tijesnu vezu sa savezničkim zapovjedništvom u Beogradu. Ta će veza biti simbolom sjedinjenja u krvi protiv zajedničkoga neprijatelja svih Slovena, oslobođenih ispod Habsburškoga jarma".¹⁷⁵

Istoga je dana predsjednik Wilson apelirao na narode bivše Austro-Ugarske Monarhije da "učine sve moguće, da kritične promjene, koje se imaju izvršiti, budu obavljene

¹⁶⁸ Isto, 561-562. Srbijanska je vojska granice Države SHS prešla 4. studenoga kod Višegrada, da bi dva dana kasnije ušla i u Sarajevo. (B. KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske*, 130)

¹⁶⁹ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 332.

¹⁷⁰ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 229.

¹⁷¹ Vidi: D. ŠEPIĆ, *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje*, 379-387.

¹⁷² B. KRIZMAN, "Talijanska okupacija na Jadranu", 662. O djelovanju izaslanstva na Krfu vidi njegovo izvješće NV SHS. (B. KRIZMAN – D. JANKOVIĆ, *Grada*, II., 626-628, bilj. 3)

¹⁷³ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 227.

¹⁷⁴ B. KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske*, 140.

¹⁷⁵ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 230. Predsjedništvo NV SHS zahvalilo je francuskom generalu na brzojavu podrške te ga je, između ostaloga, izvijestilo da je već poslalo u Srbiju svoje izaslanstvo – L. Popović, V. Pribičević i D. Perko - s ciljem stupanja u što tješnje odnose sa srbijanskom vladom i vojskom. (Isto, 234-235)

uredno, umjereno, blago isto tako kao i odlučno, tako da se ukloni i priječi svako nasilje i svaka okrutnost [...]".¹⁷⁶

Predsjedništvo NV SHS prvih se dana nakon odluke Sabora o prekidanju svih državno-pravnih veza s Austrijom i Mađarskom našlo posve izolirano. Nije imalo nikakve informacije o tome jesu li njegove note i brzojavke uopće stigle na prave adrese. Zbog toga se ono 8. studenoga obratilo Ministarstvu vanjskih poslova Kraljevine Srbije sa sljedećom zamolbom: "Tokom zadnjih dana Narodno je Vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba otposlalo bezžičnom telegrafijom depeše, kojih su prepisi ovdje priloženi. Pošto Narodno Vijeće nije stalno, da su ove depeše bile otposlane i primljene od naslovnika, to ima čast da priloži njihov tekst i uputi bratskom kraljevskom ministarstvu inostranih dela i da ga zamoli, da uzme na znanje sadržaj depeše na nj upućenih, i da poduzme potrebno, da ostale depeše budu bezodvlačno otpremljene bezžičnom telegrafijom kamo su određene".¹⁷⁷

Predsjedništvo NV SHS je održavalo i određene diplomatske veze s novonastalim državama na teritoriju bivše Monarhije. Tako je mađarsko vojno izaslanstvo, koje je predvodio Alladár Balla, stiglo u Zagreb 10. studenoga. Iako su mađarski izaslanici primljeni svečano, kući su se vratili neobavljena posla, jer njihovi domaćini s njima zapravo uopće nisu htjeli pregovarati.¹⁷⁸

Predsjedništvo NV SHS nije se ograničilo samo na ugošćivanje stranih izaslanika u Zagrebu, nego je, osim V. Pribičevića u Beogradu, imalo diplomatske predstavnike ("konzularne agente") u Budimpešti (Marko Petrović), Beču (Petar Defranceschi)¹⁷⁹ i Pragu (Roko Bradanović).¹⁸⁰ Čehoslovačka je vlada zauzvrat imenovala Emila Šimeka za svoga opunomoćenoga predstavnika u Zagrebu.¹⁸¹

Na sjednici Središnjega odbora od 8. studenoga, primljen je prijedlog D. Popovića da "predsjedništvo N.V. stupi u diplomatski dodir s antantom, kako može i kako nađe za najprikladnije".¹⁸² Ono je istoga dana poslalo prosvjednu notu talijanskoj vladi zbog njezine okupacijske politike na Jadranu.¹⁸³ O talijanskim je postupcima obaviješten i N. Pašić: "Država je SHS od prvoga početka svoga postanka izjavila, da želi s kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom stupiti u jednu zajedničku državu. Krajevi i luke, što ih talijanske čete sada okupiraju, ulaze u sastav te države i talijanska su presizanja uperena upravo tako protiv naših interesa, kao i protiv interesa kraljevine Srbije. Narodno se Vijeće

¹⁷⁶ B. KRIZMAN – D. JANKOVIĆ, *Grada*, II., 488-489.

¹⁷⁷ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 231.

¹⁷⁸ B. K. [RIZMAN], "Poslanik grofa M. Karolyi-a u Zagrebu godine 1918" i "Što je Balla zapravo tražio u Zagrebu?", *Narodni list*, Zagreb, X/1954, br. 2762, 2 i br. 2765, 3. Također vidi saopćenje o dolasku mađarskoga izaslanstva u Zagreb: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 243-245. O proglašenju mađarske državne neovisnosti opširnije vidi: *Povijest Mađarske*, Péter HANÁK, ur., Zagreb 1995, 210-212.

¹⁷⁹ U Beču je kao diplomatski predstavnik slovenske vlade djelovao Ivan Schwegel, bivši austrougarski konzul u Sjedinjenim Američkim Državama. O njegovu imenovanju i pomutnji koja je s tim u vezi nastala vidi: Andrej RAHTEN, *Pozabljeni slovenski premier. Politična biografija dr. Janka Brejca (1869-1934)*, Celovec 2002, 198-199, bilj. 60.

¹⁸⁰ Opširnije vidi: B. KRIZMAN, "Predstavnici Predsjedništva", 23-43.

¹⁸¹ B. KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske*, 141.

¹⁸² B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 359.

¹⁸³ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 231-232.

SHS obraća s toga razloga bratskim pouzdanjem na srpsku vladu, moleći je usrdno, da i ona sa svoje strane odlučno podupre naš zahtjev i da poduzme što prije sve nužne korake, kako bi se sa strane Talijana odustalo od okupacije naših krajeva".¹⁸⁴

Sljedećega dana, 9. studenoga, Predsjedništvo NV SHS protestiralo je kod talijanske vlade zbog zahtjeva "vrhovnoga zapovjedništva talijanske" flote, da "ratni brodovi moraju na krmi nositi austro-ugarsku zastavu", jer "jugoslavenska zastava po saveznicima nije priznata".¹⁸⁵ O problemu bivšega austrougarskog brodovlja izvijestena je 10. studenoga srbijanska vlada, uz zamolbu da se u Zagreb pošalje srbijanski delegat u svrhu dogovora "kako bi se našim zajedničkim nastojanjem brodovlje za našu buduću zajedničku stvar spasilo".¹⁸⁶

Drinkovića nisu mučili samo problemi s ratnom mornaricom, koja je svakim danom sve više izmicala iz ruku NV SHS, nego i nemogućnost organiziranja vojnih snaga na teritoriju Države SHS onako kako je to želio Zagreb. Naime, bosanska je vlada "s osobitom zahvalnošću i priznanjem" primila na znanje vijest da Drinković šalje u Sarajevo i Mostar podmaršala Teodora Bekića i general-majora Adama Durmana. No, to nije značilo da ih želi i primiti. Vlada NV za Bosnu i Hercegovinu smatrala je da je za održavanje reda i mira najbolje ako srbijanska vojska uzme stvar u svoje ruke. Drinković i njegov vojni stožer bili su u Bosni i Hercegovini savršeno nepotrebni.¹⁸⁷

Na sjednici Središnjega odbora od 11. studenoga, raspravljalo se o "republikanskoj i monarhičnoj formi države S.H.S". Ne mogavši donijeti nikakav konkretan zaključak, članovi su Središnjega odbora prihvatili Pavelićev prijedlog da se rasprava nastavi na sljedećoj sjednici zakazanoj za 14. studenoga.¹⁸⁸

Opterećeni brojnim unutarnjim i vanjskim problemima, članovi NV SHS vjerojatno nisu ni primijetili, ako ih je uopće i zanimalo, da se u Beču 11. studenoga austrijski car i hrvatsko-ugarski kralj Karlo I. (IV.) odrekao prijestolja.¹⁸⁹

Istoga dana, 13. studenoga, kada je u Beogradu potpisano primirje između poražene Mađarske i savezničkih država,¹⁹⁰ potpukovnik Dušan T. Simović je stigao u Zagreb kao delegat Vrhovne komande srbijanske vojske pri NV SHS. Prije odlaska na novu dužnost Simovića je primio regent Aleksandar, koji ga je i imenovao za delegata, te mu je zapovjedio da u Zagreb prenese njegove pozdrave i pozdrave srbijanske vlade, te da

¹⁸⁴ Isto, 235-236. Tjedan dana kasnije Predsjedništvo NV SHS protestiralo je, posredstvom srbijanske vlade, protiv talijanske okupacije Rijeke. (Isto, 251-252)

¹⁸⁵ Isto, 237-238.

¹⁸⁶ Isto, 245-246.

¹⁸⁷ B. KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske*, 146-148.

¹⁸⁸ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 361. Na istoj je sjednici zaključeno da se u Pravilnik Središnjega odbora ugradi odredba na temelju koje njegovu radu smiju prisustvovati: "1. povjerenici svih narodnih vlada države SHS; 2. narodni zastupnici stranaka, koje su ušle u Narodno vijeće. To vrijedi za sve sabore uz dozvolu Središnjega odbora. Isto tako imaju pravo prisustvovati sjednicama i zamjenici članova Središnjega odbora bez prava glasa". (Isto, 362)

¹⁸⁹ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 246. U Beču je 12. studenoga njemačko-austrijsko Narodno vijeće proglasilo republiku. (Ernst Joseph GÖRLICH, *Grundzüge der Geschichte der Habsburgermonarchie und Österreichs*, Darmstadt 1980, 275)

¹⁹⁰ Vidi: B. KRIZMAN, "Beogradsko primirje od 13. novembra 1918.", *Zbornik za društvene nauke*, Novi Sad, 47/1967, 111-134.

izrazi njihovu spremnost izlaženja u susret svim željama NV SHS glede održavanja unutarnjega reda i zaštite nacionalnih granica.¹⁹¹ Vojvoda Živojin Mišić dao je Simoviću vjerodajnicu u kojoj je stajalo da će on održavati vezu između NV SHS i Vrhovne komande srbijanske vojske "po svim pitanjima, koja se budu pojavila u našim sadanjim međusobnim odnosima".¹⁹²

Simovića je u Zagrebu, na željezničkoj postaji, dočekaao V. Wilder i otpratio do M. Drinkovića, koji ga je odveo u Sabornicu, gdje se nalazilo sjedište Predsjedništva NV SHS. Tu su ga dočekali: S. Pribićević, A. Pavelić, A. Kramer, I. Lorković i dr. Predavši svoje diplomatske punomoći, Simović je prenio prisutnima stajališta Regenta i vojvode Mišića te ih izvijestio da je iz Rume, preko Zagreba, za Rijeku krenuo jedan bataljun 5. pješačkog puka srbijanske vojske sa zadaćom da zaštitu Rijeku od talijanske okupacije. Nakon Simovića riječ je uzeo I. Lorković, koji je govorio o stvaranju Države SHS s granicama na Drini, Savi i Dunavu te o njezinoj neovisnosti od kraljevina Srbije i Crne Gore i "priznatoj" od srbijanske vlade.¹⁹³

Saslušavši Lorkovića Simović je, otklanjajući davanje bilo kakvih političkih izjava, rekao i sljedeće: "Srbija, koja je u ovom ratu dala 1½ miliona žrtava za oslobođenje i ujedinjenje svoje jednokrvne braće preko Dunava, Save i Drine, ne može ni u kom slučaju dozvoliti, da se na njenim granicama formira neka nova država, koja bi u svoj sastav uzela sve njezine sunarodnike i da - posle 4-godišnjih muka i potpunog poraza neprijatelja - ostane u pozadini i sve plodove dobivene pobjede prepusti drugome, koji je u ratu učestvovao na neprijateljskoj strani. Srbiji, po pravu oružja, a na osnovu ugovora o primirju s Mađarskom [...] pripada sledeća teritorija: Banat do linije Oršava-Karansebeš-r.[ijeka] Maroš-Arad-ispod Segedina; Bačka do linije Horgoš-Subotica-Baja; Baranja do linije Batasek-Pečuj-Barč i dalje rekom Dravom do Oseka; Srem i Slavonija do linije želj.[ezničke] pruge Osek-Đakovo-Šamac; cela Bosna i Hercegovina i Dalmacija do rta Planka. Van te teritorije, da se možete opredeljavati po volji: da idete sa Srbijom ili da formirate zasebnu državu".¹⁹⁴

Poslije kraće šutnje riječ je uzeo A. Pavelić i izjavio da NV SHS ne pomišlja na formiranje neovisne ("jugoslavenske") države, nego da želi "ujedinjenje sa Srbijom". No, prema njegovu mišljenju, tu su se ipak postavljala dva pitanja: 1. oblik zajedničke države, tj. federativno uređenje u kojem bi postojale posebne upravne jedinice: Srbija, Crna Gora, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Vojvodina, Hrvatska, Dalmacija i Slovenija i 2. "razgraničenje" između hrvatskoga i srpskog stanovništva, koje bi se zbog izmiješanosti moralo provesti "preseljavanjem i izmjenom" srpskoga stanovništva iz Hrvatske i zapadne Bosne i hrvatskoga pučanstva iz Hercegovine.¹⁹⁵

Paveliću je Simović, između ostaloga, rekao sljedeće: "Odluka o pitanju budućeg državnog uređenja suvereno je pravo samog naroda i on to ima da odluči preko slobodno

¹⁹¹ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 335.

¹⁹² B. KRIZMAN, "Izvjestaj D. T. Simovića", 123.

¹⁹³ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 336.

¹⁹⁴ Isto, 336-337. Ta je Simovićeva izjava učinila "najdublji dojam" na sve prisutne, što mu je sutradan rekao i sam S. Pribićević. (Isto, 337)

¹⁹⁵ Isto, 337.

izabrane Ustavotvorne skupštine – Konstituante. Ni srpska vlada ni vi niste ovlašćeni da sad to pitanje rešavate mimo naroda i ne pitajući narod. Stoga mislim da o pitanju budućeg državnog uređenja ne treba sad ni raspravljati".¹⁹⁶

Paveliću nije preostalo ništa drugo nego da se povuče i ustvrdi da se "uglavnom" slaže s onim što mu je rekao Simović te da je sada glavno pitanje formiranje zajedničke države.¹⁹⁷

Tijekom boravka u Zagrebu Simović je u više navrata izvijestio svoju Vrhovnu komandu o vojno-političkom stanju u Državi SHS.¹⁹⁸

Na sjednici Središnjega odbora od 14. studenoga, zaključeno je da "Predsjedništvo vlade Narodnoga vijeća S.H.S. u Zagrebu mora što prije stupiti u dodir sa srpskom vladom u Beogradu glede obrazovanja zajedničke vlade za čitavu suverenu državu S.H.S.".¹⁹⁹ U njezine bi zajedničke poslove ušli: željeznice, vojska, financije i vanjski poslovi. Prije sastavljanja vlade trebalo je sačekati informacije Jugoslavenškoga odbora o vanjsko-političkim odnosima.²⁰⁰

Dva dana kasnije, 16. studenoga, Simović je izvijestio Predsjedništvo NV SHS o Ženevskoj konferenciji i njezinim zaključcima, premda oni više nisu imali nikakvu obvezujuću moć.²⁰¹

Istoga dana, koristeći se Simovićem kao posrednikom, srbijanski ministar Momčilo Ninčić također je obavijestio S. Pribićevića o zaključcima Ženevske konferencije. Prema njegovoj tvrdnji srbijanski su političari sve više imali dojam da "izvesni hrvatski krugovi imaju plan da odvoje Srbiju i Crnu Goru od ostalih naših krajeva" te da se na taj način "mesto jedinstvene države u kojoj se oni boje da Srbi ne vode glavnu reč stvori jedna čista austrijska kombinacija", tj. stvore dualistički državno-pravni odnosi kakvi su nekada bili između Austrije i Ugarske.²⁰² Za Ninčića nije bilo dvojbe da će "većina Hrvata u Hrvatskoj prihvatiti ideju nerazdvojne i nedjeljive države Srba, Hrvata i Slovenaca pod dinastijom Karađorđevića tek kad im se opipljivo dokaže da će, ako tu ideju brzo i iskreno ne prihvate, svi Srbi bez oklijevanja prići Srbiji", kao što je to ubrzo pokazao slučaj Vojvodine,²⁰³ koja ionako nije bila čvršće povezana s NV SHS u Zagrebu,²⁰⁴ ali i banjalučki pokušaj samostalnoga ujedinjenja sa Srbijom.²⁰⁵ Da bi se učinio kraj odnosa između srbijanske vlade i Jugoslavenškoga odbora, koji su, uz sudjelovanje predsjednika NV SHS urodili Ženevskim sporazumom, trebalo je između Zagreba i Beog-

¹⁹⁶ Isto. Na Pavelićevu tvrdnju da bi Makedonija trebala biti posebna federalna jedinica u novoj državi, Simović je izjavio: "Ne bi bilo ni pravo ni pošteno, da vi za čije se oslobođenje borila Srbija i koje će ona primiti raširenih ruku u bratsku zajednicu, cepate istu na Srbiju i Makedoniju".

¹⁹⁷ Isto.

¹⁹⁸ Vidi: B. KRIZMAN, "Izvjestaj D. T. Simovića", 123-132.

¹⁹⁹ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 363.

²⁰⁰ Isto.

²⁰¹ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 341.

²⁰² Nav. prema: Isto.

²⁰³ Isto. Vidi: Kosta MILUTINOVIĆ, "Vojvodina i stvaranje Jugoslavije", *Historijski pregled*, VII/1961, br. 3-4, 207; F. ČULINOVIĆ, *Jugoslavija između dva rata*, I., 119-126.

²⁰⁴ Ante Bešlić je zastupao "Jugoslavene iz Ugarske". (B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 362)

²⁰⁵ H. KAPIDŽIĆ, "Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom", 262-282.

rada uspostaviti neposredne pregovore o stvaranju zajedničke države.²⁰⁶ Ninčičevo gledište o Ženevskoj deklaraciji palo je kod S. Pribičevića na plodno tlo.²⁰⁷

Na sjednici Središnjega odbora od 20. studenoga, S. Pribičević je ustvrdio da je "slabost čitave situacije" u Državi SHS "u tome, što se dosada nijesmo stavili u uži dodir sa kraljevinom Srbijom i kraljevinom Crnom Gorom", jer "naši izaslanici ne imadu pravo sklapati na svoje ruke obvezatne ugovore s entetinim vlastima uime Narodnoga vijeća S.H.S. u Zagrebu".²⁰⁸ Bila je to više nego jasna osuda potpisivanja Ženevskoga sporazuma. Na istu je sjednicu stigao i "kompromisni prijedlog" Zemaljske vlade za Dalmaciju, datiran u Splitu 16. studenoga, "za privremeno jedinstveno uređenje države SHS".²⁰⁹ Rasprava o dalmatinskom prijedlogu provedbe državnoga ujedinjenja sa Srbijom odgođena je za sljedeću sjednicu Središnjega odbora.²¹⁰

Kao predigra za predstojeću sjednicu, Pribičević i krug njegovih istomišljenika dali su uhititi noću 22/23. studenoga, generala Antona Lipoščaka, pod optužbom da kuje urotu protiv NV SHS.²¹¹ Izmišljanje urote i njezino brzo razotkrivanje, zahvaljujući "budnosti" V. Koraća,²¹² trebalo je zastrašiti i psihološki "obraditi" eventualne kolebljivce glede donošenja odluke o bezodvlačnom ujedinjenju Države SHS sa Srbijom.²¹³

Dana 23.²¹⁴ i 24. studenoga održana je sjednica Središnjega odbora kojoj je predsjedavao S. Pribičević. Prema njegovim uvodnim riječima Država SHS se nalazila u "kritičnom stanju" i trebalo je brzo djelovati, tj. stvoriti zajedničku državu sa Srbijom, da zemlja ne bi upala u kaos.²¹⁵ Na dnevnom se redu sjednice nije nalazio samo prijedlog dalmatinske vlade, koji su potpisali I. Krstelj i Josip Smolaka, nego i njihova ultimativna prijetnja da će Dalmacija sama proglasiti ujedinjenje sa Srbijom ako Središnji odbor u roku od pet dana ne donese odluku o stvaranju zajedničke države.²¹⁶ U dva se dana izredalo više govornika iznoseći obrazloženja raznih prijedloga o ujedinjenju sa Srbijom.²¹⁷ Za riječ se javio i J. Smolaka, čiji je govor bio "improviziran" i izrečen u "velikom afektu".²¹⁸ Na kraju je izabran odbor od sedam članova,²¹⁹ koji je trebao izra-

²⁰⁶ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 341-342.

²⁰⁷ O Pribičeviću udjelu kod diskreditiranja Ženevskoga sporazuma vidi: H. MATKOVIĆ, *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka*, 24-25.

²⁰⁸ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 365-366.

²⁰⁹ Tekst prijedloga vidi: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 268-269.

²¹⁰ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 365, 369.

²¹¹ Vidi: T. ZORKO, "Afera Lipoščak", 887-902.

²¹² Isto, 896.

²¹³ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 344.

²¹⁴ Toga je dana Predsjedništvo NV SHS uložilo protest kod vlada savezničkih država zbog talijanske okupacije Istre, dijelova slovenskih zemalja te Hrvatskoga primorja i nekih strateških točaka u Dalmaciji. (Vidi: B. KRIZMAN – D. JANKOVIĆ, *Grada*, II., 638-639)

²¹⁵ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 268.

²¹⁶ *Zapisci Dra Josipa Smolake*, 75; B. KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske*, 206.

²¹⁷ Vidi: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 270-274; B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 371-374.

²¹⁸ *Zapisci Dra Josipa Smolake*, 75.

²¹⁹ U Odbor su izabrani: A. Pavelić, S. Pribičević, I. Cankar, J. Smolaka, V. Bukšeg, H. Svrzo i M. Drinković. (B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 374)

čiti "zajednički prijedlog" o provedbi ujedinjenja.²²⁰ Na poslijepodnevnoj sjednici drugoga dana zasjedanja Središnjega odbora, nakon provedene rasprave, prihvaćen je, uz jedan glas protiv (Radić),²²¹ prijedlog Odbora sedmorice da se izabere delegacija od 28 članova²²² koja će otići u Beograd da tamo u sporazumu sa srbijanskom vladom i predstavnicima svih stranaka u Srbiji i Crnoj Gori,²²³ neodgodivo provede organizaciju jedinstvene države.²²⁴ Odbor sedmorice je predložio i *Naputke* po kojima su članovi delegacije morali postupati u Beogradu.²²⁵

Na sjednici Središnjega odbora od 25. studenoga, razgovaralo se uglavnom o financijama i agrarnom pitanju.²²⁶

Sljedećega dana, 26. studenoga, na sjednici Središnjega odbora raspravljalo se o što žurnijem odlasku u Beograd. Nakon duže rasprave većina prisutnih se razišla svojim kućama u uvjerenju da se sutradan, 27. studenoga, ne putuje u Beograd. S. Pribićević i njegovi pristaše ostali su na okupu te su zaključili da se ipak putuje. Vođenje NV SHS prepušteno je privremeno banu Mihalovichu, S. Budisavljeviću i V. Bukšegu. Zanimljivo je, da je na istoj sjednici Radić isključen iz Središnjega odbora, ali ne i njegova stranka.²²⁷

Ujutro 27. studenoga, članovi delegacije²²⁸ krenuli su sa zagrebačkoga glavnog kolodvora u Beograd. S delegatima su putovali i financijski stručnjaci, te srbijanski potpukovnik Milan Pribićević i Rudolf Giunio, koji je toga jutra stigao iz Pariza da u Trumbićevo ime izvijesti članove NV SHS o najvažnijim događajima u inozemstvu.²²⁹

²²⁰ Isto, 373. Smodlaka je kasnije tvrdio da su članovi Središnjega odbora "s ogromnom većinom glasova" primili sve što je on govorio o žurnom ujedinjenju sa Srbijom. Dapače, Odbor sedmorice je imao pretresti njegov (i Krsteljev) "nacrt privremenoga uređenja" zajedničke države sa Srbijom te na osnovi toga nacрта donijeti sljedeći dan (24. studenoga) članovima Središnjega odbora na odobrenje uvjete za provedbu državnoga ujedinjenja". (*Zapisci Dra Josipa Smodlake*, 75-76)

²²¹ Radićev glasoviti govor na noćnoj sjednici Središnjega odbora vidi: S. RADIĆ, *Politički spisi, govori i dokumenti*, 79-86. Već sljedećega dana, 25. studenoga, Radić je u zagrebačkoj Streljani, na glavnoj skupštini svoje stranke, oštro napao odluku Središnjega odbora o ujedinjenju sa Srbijom. Prisutni su seljački izaslanici odlučili da Radić ne putuje u Beograd. (Vidi: "Skupština Seljačke stranke", *Obzor*, Zagreb, LIX/1918, br. 266, 2-3); I. MUŽIĆ, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenca*, 32-33. Dragutin Hrvoj, nezadovoljan Smodlakinom argumentacijom za ujedinjenje sa Srbijom, uputio je A. Paveliću pismo u kojem kaže: "Molim Vas stoga i zaklinjem, prepričite na koji god znate način da se večeras ne stvori sudbonosna odluka, da se stvori jedinstvena vlada s kraljevinom Srbijom sa regentom Aleksandrom na čelu". (Nav. prema: A. SMITH PAVELIĆ, *Dr. Ante Trumbić*, 207)

²²² U delegaciju su izabrani: F. Barac, I. Cankar, L. Čabrajić, M. Drinković, Š. Grdić, H. Hrasnica, V. Korać, A. Korošec, A. Kramer, A. Kristan, M. Laginja, I. Lorković, E. Lukinić, S. Ljubibratić, I. Paleček, A. Pavelić, Ž. Petričić, D. Popović, S. Pribićević, S. Radić, J. Smodlaka, V. Stajić, J. Sunarić, H. Svrzo, J. Šimrak, V. Šola, A. Tresić-Pavičić, A. Trumbić. (F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 256)

²²³ O ujedinjenju Kraljevine Crne Gore sa Srbijom vidi: Dimitrije Dimo VUJOVIĆ, *Podgorička skupština 1918.*, Zagreb 1989.

²²⁴ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 255-256.

²²⁵ Isto, 275-276.

²²⁶ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 376-382.

²²⁷ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 279. Pokušaj rekonstrukcije manjkavoga izvješća sa sjednice vidi: Z. KULUNDŽIĆ, *Atentat na Stjepana Radića*, 94-100.

²²⁸ U delegaciji nisu bili: A. Trumbić, S. Radić, I. Lorković i A. Korošec, koga je zamijenio J. Brejc. Slovenski delegati, kojima je pridodan i Josip Puntar, priključili su se ostalima s malim zakašnjenjem. (B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 353; M. ZEČEVIĆ, *Slovenska ljudska stranka*, 207)

²²⁹ B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 353.

Delegacija je 28. studenoga stigla u Beograd. Nakon svečanoga dočeka započele su pojedinačne audijencije kod regenta Aleksandra. Predstavnici srbijanske vlade S. Protić, Lj. Jovanović i M. Ninčić ubrzo su počeli pregovarati s predstavnicima delegacije NV SHS o načinu i formi proglašenja državnoga ujedinjenja. Donesena je odluka da se izabere odbor od šest članova u koji će svaka strana odrediti svoja tri predstavnika. Srbijanski su predstavnici bili: S. Protić, Lj. Jovanović i M. Ninčić, a predstavnici NV SHS: S. Pribićević,²³⁰ A. Pavelić i J. Smolaka. Budući da nijedna strana nije htjela otežati proglašenje ujedinjenja, dogovoreno je da delegacija NV SHS uputi adresu regentu Aleksandru, u kojoj će mu saopćiti zaključke Središnjega odbora od 24. studenoga, a Regent će u svome odgovoru proglasiti ujedinjenje Kraljevine Srbije s Državom SHS. O tom su dogovoru S. Pribićević, A. Pavelić i J. Smolaka izvijestili delegaciju NV SHS, koja je potom izabrala odbor od pet članova kojem je povjerena zadaća da sastavi adresu.²³¹ Prilikom vođenja pregovora, članovi delegacije nikada nisu posegnuli za *Naputkom* koji je cijelo vrijeme bio ugodno smješten u džepu grkokatoličkoga svećenika J. Šimraka. Stoga su *Naputak* još suvremenici duhovito nazvali – "viaticum".²³²

Dok su još pregovori bili u tijeku, 30. studenoga u Beograd je iz Splita stigla brzopjavka dalmatinske vlade u kojoj se "zaklinjalo u ime čitavoga pučanstva Dalmacije sve kompetentne faktore, da bez daljega oklijevanja i bez obzira na sporedna pitanja provedu formalno ujedinjenje svih Slovenaca, Hrvata i Srba od Jadrana do Vardara u jedinstvenu državu te da odmah stvore jedinstvenu reprezentaciju i vodstvo".²³³

Na zajedničkoj sjednici delegacije NV SHS i srbijanskih predstavnika od 1. prosinca, pročitana je i konačno stiliziran tekst *Adrese* i *Odgovora* regenta Aleksandra. Ujedno je dogovoreno da će sam čin ujedinjenja biti istoga dana u večernjim satima u Regentovoj privremenoj rezidenciji na Terazijama (kuća Krsmanović).

Pročitavši u ime delegacije NV SHS *Adresu*, A. Pavelić je uskliknuo: "*Neka živi slobodna ujedinjena Jugoslavija!*".²³⁴ U *Odgovoru*²³⁵ regent Aleksandar je "u ime Njegova Veličanstva Kralja Petra I." proglasio "ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca".²³⁶

Već sutradan, 2. prosinca, Drinković je poslao Trumbiću brzopjavku: "Amo je uređeno sve kako se najbolje moglo".²³⁷ Drinković je sa sebe konačno skinuo teško breme organiziranja i vođenja vojske Države SHS.

²³⁰ S. Pribićević je primljen u audijenciju kod regenta Aleksandra 29. studenoga. (Isto, 356)

²³¹ Nekoliko godina kasnije S. Pribićević i A. Pavelić su vodili polemiku o autorstvu *Adrese*. (H. MATKOVIĆ, *Svetozar Pribićević i Samostalna demokratska stranka*, 28)

²³² J. HORVAT, "Zapisci iz nepovrata. (Kronika okradene mladosti – 1900-1919)", u: *Rad JAZU*, Zagreb 1983, 144.

²³³ Nav. prema: B. KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 357.

²³⁴ Tekst *Adrese* vidi: F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 280-281.

²³⁵ Regentov *Odgovor* vidi: Isto, 282-283.

²³⁶ Isto, 282.

²³⁷ B. KRIZMAN, "Korespondencija A. Trumbić – M. Drinković – J. Gazzari (1918-1919)", *Istoriski pregled*, IX/1963, br. 1, 57.

Epilog

Dva dana nakon proglašenja osnutka Kraljevstva SHS, 3. prosinca u Zagreb je stigao predsjednik NV SHS A. Korošec, pod čijim je predsjedanjem održana sjednica Središnjega odbora. On je izvijestio prisutne o svome "djelovanju na strani".²³⁸ Poslije sjednice S. Budisavljević je, preko Simovića, obavijestio S. Pribičevića o Korošecovu referatu i o njegovu pristajanju na način kako je provedeno ujedinjenje.²³⁹ Iz Zagreba se Korošec uputio u Beograd gdje ga je čekala karijera kraljevskoga ministra.

Sa svoje je beogradske sjednice, održane 3. prosinca, delegacija NV SHS izdala saopćenje u kojem, između ostaloga stoji, da je stvaranjem Kraljevstva SHS "prestala funkcija Narodnoga vijeća kao vrhovne suverene vlasti države S.H.S. na teritoriju bivše Austro-ugarske monarhije. Sa konstituiranjem ministarstva prestaće i njegove administrativne funkcije, koje će sve dotle voditi predsjedništvo Narodnoga vijeća u sporazumu sa srpskom vladom".²⁴⁰

Delegati NV SHS izabrali su 6. prosinca uži odbor od dvanaest članova,²⁴¹ kojem je povjerena zadaća da i nadalje ostane u Beogradu radi sastava liste ministara u prvoj zajedničkoj vladi. Ostali su se članovi delegacije vratili svojim kućama.

Nakon beogradske sjednice delegata NV SHS, u Zagrebu su 5. i 12. prosinca održane još dvije sjednice Središnjega odbora.²⁴²

Odlukom Predsjedništva NV SHS od 28. prosinca, raspušteni su svi njegovi mjesni organi: "Današnjim danom raspuštaju se svi mjesni odbori Narodnoga Vijeća u pokrajini, a isto tako i sve narodne straže".²⁴³ Istoga je dana Vlada NV SHS podnijela ostavku.²⁴⁴

Posljednja važna zadaća koju je NV SHS trebao obaviti prije svoga konačnog utrućuća, bilo je biranje izaslanika za Privremeno narodno predstavništvo u Beogradu. Prvih dana 1919. Središnji je odbor donio načelnu odluku prema kojoj su svi članovi plenuma NV SHS trebali ući u sastav Privremenoga narodnog predstavništva, a utvrđen je i ključ na osnovi kojega je određen odnos među pojedinim političkim strankama pri izboru preostalih zastupnika. NV SHS nije na sebe uzeo zadaću izbora pojedinih zastupnika.²⁴⁵

Uskoro su, nakon organiziranja državnih institucija Kraljevstva SHS, svi organi NV SHS izgubili *raison d'être*.

Južnoslavenskim političarima s juga Austro-Ugarske Monarhije, okupljenima u NV SHS, kratkotrajna je Država SHS poslužila kao most za siguran izlazak iz srednjoeuropskoga uljudbenog kruga i brzi ulazak u balkanski geopolitički prostor, sa svim njegovim zamkama.

²³⁸ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 383.

²³⁹ B. KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske*, 241.

²⁴⁰ B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 383.

²⁴¹ U užu su odbor izabrani: A. Korošec, S. Pribičević, A. Pavelić, M. Drinković, V. Korać, Š. Grdić, H. Svrzo, J. Smodlaka, E. Lukinić, F. Barac, A. Kramer i J. Šimrak. (B. KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske*, 251)

²⁴² B. KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora", 385-386.

²⁴³ F. ŠIŠIĆ, *Dokumenti*, 292.

²⁴⁴ N. ENGELSFELD, *Prvi parlament*, 48.

²⁴⁵ Branislav GLIGORIJEVIĆ, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919-1929)*, Beograd 1979, 271.